

ΚΥΠΡΟΣ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΟΙ ΣΤΑ ΠΑΠΥΡΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ*

Ι. Οι πηγές - Μεθοδολογικές δυσχέρειες και περιορισμοί — ΙΙ. Αναφορές στην Κύπρο σε επίσημα έγγραφα — ΙΙΙ. Κύπριοι ως μόνιμοι κάτοικοι της Αιγύπτου — ΙV. Επισκέψεις διοικητικών στελεχών από την Κύπρο στην Αίγυπτο — V. Κύπριοι επισκέπτες (ταξιδιώτες, μισθοφόροι) σε αιγυπτιακές αρχαιότητες — VI. Κυπροαιγυπτιακές εμπορικές σχέσεις - Η χρήση των κυπριακών μέτρων / αγγείων «πάφιον» και «κουριακόν» στην Αίγυπτο — VII. Κυπριακή παρουσία στον χώρο των καλών τεχνών — VIII. Η λατρεία του Απόλλωνα Ύλστη στην Αίγυπτο — IX. Κύπρος και κυπριακές πόλεις ως γεωγραφικά ονόματα στην ελληνορωμαϊκή Αίγυπτο — X. Τα κύρια ονόματα «Κύπριος», «Κυπρία», «Σαλαμίνιος», «Ιδάλιος», «Κιτιάς» — XI. Η καταγωγή των Κυπρίων που απαντούν στους παπύρους και τις επιγραφές της ελληνορωμαϊκής Αιγύπτου — Επίλογος.

Η Κύπρος υπήρξε τμήμα του πτολεμαϊκού βασιλείου κατά το μεγαλύτερο μέρος της ελληνιστικής εποχής, περίοδο κατά την οποία το κράτος των Λαγιδών αναδείχθηκε ως ισχυρότατη πολιτικοστρατιωτική και οικονομική δύναμη στην ανατολική Μεσόγειο επεκτείνοντας τις εξωτερικές του κτήσεις πέρα της Κύπρου, στην Κυρήνη, στη Φοινίκη, στη Συρία, στη Νότια και Δυτική Μικρά Ασία, στην Κρήτη, σε νησιά του Αιγαίου Πελάγους και στη Θράκη. Η Κύπρος ήταν η περιοχή η οποία, μετά την Αίγυπτο, παρέμεινε κατά το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα υπό τον έλεγχο των Πτολεμαίων και συνέβαλε σημαντικά στην εδραίωση της κυριαρχίας τους στον πολιτικοστρατιωτικό και οικονομικό στίβο της ανατολικής Μεσογείου¹.

* Επιθυμώ να ευχαριστήσω τον «Ειδικό Λογαριασμό Κονδυλίων Έρευνας» του Πανεπιστημίου Αθηνών και την Αυστριακή Ακαδημία Επιστημών («Kommission für antike Rechtsgeschichte») για την κάλυψη των εξόδων ερευνητικής αποστολής μου στην Βιέννη, κατά την οποία γράφτηκε η παρούσα εργασία. Μία πρόδρομη μορφή της εκφωνήθηκε στο πλαίσιο των εργασιών του επιστημονικού συμποσίου «Η Κύπρος στις γραπτές πηγές των αρχαίων χρόνων», που πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών τον Νοέμβριο του 2002.

1. Για μια ανασκόπηση των πληροφοριών που έχουμε για την Κύπρο ως εξωτερική κτήση του πτολεμαϊκού βασιλείου με κριτική παρουσίαση των πηγών βλ. G. Hill, *A History of Cyprus*, τ. I, Cambridge 1949, σσ. 173-211, R. S. Bagnall, *The Administration of the*

Η Κύπρος περιέρχεται στον άμεσο έλεγχο του Πτολεμαίου Α' το 311/310 π.Χ. μετά το θάνατο του Νικοκρέοντος, του τελευταίου βασιλιά της Σαλαμίνας, και του Νικοκλή, του τελευταίου βασιλιά της Πάφου. Χάνεται προσωρινώς για την Αίγυπτο μετά τη νίκη του Δημητρίου του Πολιορκητή επί του πτολεμαϊκού στόλου στη ναυμαχία της Σαλαμίνας το 306 π.Χ.², για να ανακαταληφθεί το 295/294 π.Χ.³ και να παραμείνει υπό τον έλεγχο των Λαγιδών σχεδόν ολόκληρη την ελληνιστική εποχή. Κατά τον δεύτερο και τον πρώτο αιώνα π.Χ. η Κύπρος εμπλέκεται στις δυναστικές έριδες των Πτολεμαίων. Από το 163 π.Χ. γίνεται αντικείμενο της διαμάχης του Πτολεμαίου ΣΤ' Φιλομήτορος και του αδελφού του, Πτολεμαίου Η' Ευεργέτη Β', η οποία θα διαρκέσει δεκαετίες⁴. Κατά τον όψιμο δεύτερο και τον πρώιμο πρώτο αιώνα π.Χ. η εμπλοκή της Μεγαλονήσου στις έριδες των Λαγιδών φθάνει στο απόγειό της. Η διαμάχη της Κλεοπάτρας Γ' και του νεότερου γιου της, Πτολεμαίου Γ' Αλεξάνδρου, από τη μία πλευρά, με τον μεγαλύτερο γιο της, Πτολεμαίο Θ' Σωτήρα Β', από την άλλη, η οποία αρχίζει λίγο μετά το 116 π.Χ., έχει ως επακόλουθο να απομακρυνθεί ο τελευταίος από την Αίγυπτο και να ιδρύσει ανεξάρτητο βασίλειο στην Κύπρο το οποίο θα κυβερνήσει από το 107/106 π.Χ. έως το 88 π.Χ., οπότε θα κατορθώσει, μετά τον θάνατο του αδελφού του σε ναυτική αψιμαχία κοντά στην Κύπρο, να ανακτήσει την εξουσία στην Αλεξάνδρεια και να επανενώσει την Κύπρο με την Αίγυπτο⁵.

Το 58 π.Χ. προσαρτάται η Κύπρος στο ρωμαϊκό κράτος. Η τελευταία βασίλισσα της Αιγύπτου Κλεοπάτρα Ζ' φαίνεται, ωστόσο, να είχε κατά περιόδους υπό τον έλεγχό της το νησί. Η κυριαρχία της στην Κύπρο διακόπτεται προσωρινώς το καλοκαίρι του 41 π.Χ., αποκαθίσταται μεταξύ του 37 και του 34 π.Χ., πιθανώς στις αρχές του 35 π.Χ., και τερματίζεται οριστικώς με τον θάνατό της

Ptolemaic Possessions outside Egypt, Leiden 1976, σσ. 38-79, A. Mehl, «Zypern und die grossen Mächte im Hellenismus», *Anc.Soc.* 26 (1995) 93-132 (ιδιαιτ. 114-124) και id., «Ελληνιστική Κύπρος», στο: Θ. Παπαδόπουλλος (επιμ.), *Ιστορία της Κύπρου*, Λευκωσία 1997 κ.ε., ιδιαιτ. τ. Β', μέρ. Β', κεφ. ΙΒ', σσ. 619-761. Για έναν λεπτομερή χάρτη της αρχαίας Κύπρου βλ. R. J. A. Talbert κ.ά., *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Princeton - Oxford 2000, ιδιαιτ. χάρτη 72 (επιμ. D. Rupp).

2. Αναλυτικά για τη ναυμαχία αυτή βλ. προσφάτως P. Wheatley, «The Antigonid Campaign in Cyprus, 306 BC», *Anc.Soc.* 31 (2001) 133-156.

3. Για την ιστορία της Κύπρου κατά την περίοδο των πολέμων των Διαδόχων βλ., π.χ., A. Mehl, «Zypern und die grossen Mächte» (ό.π. υποσ. 1), 99-114 και id., «Ελληνιστική Κύπρος» (ό.π. υποσ. 1), σσ. 627-642.

4. Για τον ρόλο της Κύπρου στη διαμάχη αυτή βλ., π.χ., G. Hill, *History of Cyprus* (ό.π. υποσ. 1), σσ. 188-194, A. Mehl, «Zypern und die grossen Mächte» (ό.π. υποσ. 1), 119-120 και id., «Ελληνιστική Κύπρος» (ό.π. υποσ. 1), σσ. 647-648.

5. Βλ. G. Hill, *History of Cyprus* (ό.π. υποσ. 1), σσ. 199-204 και προσφάτως A. Mehl, «Zypern und die grossen Mächte» (ό.π. υποσ. 1), 121-122 και id., «Ελληνιστική Κύπρος» (ό.π. υποσ. 1), σσ. 648-649.

και την προσάρτηση του βασιλείου της στο ρωμαϊκό κράτος μετά τη ναυμαχία στο Άκτιο⁶.

Η πτολεμαϊκή παρουσία στην Κύπρο κατά την ελληνιστική περίοδο αποτυπώνεται σε ποικίλα γραπτά και αρχαιολογικά μνημεία που έχουν βρεθεί σε διάφορες περιοχές του νησιού, όπως σε επιγραφές που συνοδεύουν αγάλματα των Πτολεμαίων ή των κυβερνητών («στρατηγῶν») τους στο νησί⁷, σε νομίσματα⁸ και σε πορτρέτα Πτολεμαίων που σώζονται σε σφραγίδες⁹ και κεραμικά¹⁰. Μαρτυρούνται ονόματα αξιωματούχων του πτολεμαϊκού κράτους που υπηρετούσαν στην Κύπρο, οι οποίοι κατ'άγονταν τόσο από την Αίγυπτο όσο και από άλλες περιοχές του βασιλείου¹¹. Η μακρόχρονη κυριαρχία των Λαγιδῶν στην Κύπρο

6. Βλ. κυρίως P. J. Bicknell, «Caesar, Antony, Cleopatra and Cyprus», *Latomus* 36 (1977) 325-342 με διεξοδική ανάλυση των πηγών· πβ. επίσης G. Hill, *History of Cyprus* (6.π. υποσ. 1), σσ. 210-211 και A. Mehl, «Ελληνιστική Κύπρος» (6.π. υποσ. 1), σσ. 657-658.

7. Βλ., π.χ., P. Roesch, «Théodoros, gouverneur de Chypre», *Revue archéologique* 1967, 225-238, J. Pouilloux, «Deux statues de Ptolémée Philadelphie à Salamine de Chypre», *BCH* 95 (1971) 567-572 και id., «À Salamine de Chypre: acquisitions nouvelles et nouveaux problèmes», *REG* 85 (1972) xxvii-xxx (ιδιαιτ. xxviii-xxix).

8. Βλ., π.χ., A. Destrooper-Georgiades, «Un bronze surfrappé de Ptolémée Ier / Démétrios Poliorcète trouvé dans les fouilles de l'Université d'Arizona à Dali (Chypre)», στο: U. Peter (επιμ.), *Stephanos nomismatikos. Edith Schönert-Geiss zum 65. Geburtstag*, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. Griechisches Münzwerk, Berlin 1998, σσ. 207-213 (για τον όψιμο τέταρτο αιώνα π.Χ.), O. Mørkholm - A. Kromann, «The Ptolemaic Silver Coinage on Cyprus 192/1-164/3 B.C.», *Chiron* 14 (1984) 149-173 (για τη νομισματική παραγωγή της Σαλαμίνας, του Κιτίου, της Αραθούνας και της Πάφου κατά το πρώτο μισό του δεύτερου αιώνα π.Χ.), I. Michaelidou-Nicolaou, «Four Ptolemaic / Roman Hoards from Cyprus», *NC* 153 (1993) 11-29 (με δημοσίευση νομισμάτων πτολεμαϊκής και ρωμαϊκής εποχής από την Πάφο και την περιοχή Αμμοχώστου), O. Mørkholm, «Cyprus Hoard, 1982», *NC* 147 (1987) 156-158 και id., «The Last Ptolemaic Silver Coinage in Cyprus», *Chiron* 13 (1983) 69-79 (για την ύστερη πτολεμαϊκή περίοδο).

9. Βλ., π.χ., τα πλούσια ευρήματα του Κυριάκου και της Ιωάνς Νικολάου στο «Σπίτι του Διονύσου» στη Νέα Πάφο, τα οποία χρονολογούνται στην περίοδο 145-15 π.Χ. Για τα ευρήματα αυτά βλ. ενδεικτικά H. Kyrieleis, «Ptolemäische Porträts auf Siegelabdrücken aus Nea Paphos (Zypern)», στο: M.-F. Boussac - A. Invernizzi (επιμ.), *Archives et sceaux du monde hellénistique. Archivi e sigilli nel mondo ellenistico. Torino, Villa Gualino, 13-16 Gennaio 1993* [BCH. Supplément, 29], Athènes 1996, σσ. 315-320 με την προγενέστερη βιβλιογραφία.

10. Βλ., π.χ., M. Yon, «Portraits lagides à Chypre», *RDAC* 1985, 242-248 με απεικονήσεις της Αρσινόης Β' Φιλαδέλφου και της Αρσινόης Γ', που χρονολογούνται στον τρίτο αιώνα π.Χ.

11. Για την τελευταία περίπτωση βλ., π.χ., J. Pouilloux, «Un Samien, officier lagide à Salamine de Chypre», *BCH* 99 (1975) 229-233.

αποτυπώνεται και σε μη ελληνικά γραπτά μνημεία της Μεγαλονήσου, κυρίως σε χρονολογήσεις¹².

Στο παρόν άρθρο θα εξετασθεί μια πλευρά των πολιτικών, οικονομικών, διοικητικών και πολιτισμικών επαφών της Κύπρου με την Αίγυπτο, η οποία δεν έχει απασχολήσει την έρευνα μέχρι σήμερα. Συγκεκριμένα, θα μελετηθεί η κυπριακή παρουσία στην ίδια την πτολεμαϊκή, ρωμαϊκή και βυζαντινή Αίγυπτο όπως αυτή προκύπτει από τα παπυρικά έγγραφα και τις επιγραφές της Αιγύπτου που έχουν συνταχθεί σε ελληνική γλώσσα¹³. Οι πηγές αυτές καταλογογραφούνται στους συν-ημμένους πίνακες του παραρτήματος.

12. Μνεία των Πτολεμαίων γίνεται, π.χ., σε φοινικικές επιγραφές που χρονολογούνται στο πρώτο μισό του τρίτου αιώνα π.Χ. και προέρχονται από το Ιδάλιον (Δάλι), τη Λάπηθο και τη Λάρνακα της Λαπθίου. Για τις μαρτυρίες αυτές βλ. πιο αναλυτικά J. Teixidor, «Ptolemaic Chronology in the Phoenician Inscriptions from Cyprus», *ZPE* 71 (1988) 188-190.

13. Για τις παπυρολογικές συντομογραφίες του άρθρου βλ. J. F. Oates - R. S. Bagnall - S. J. Clackson - A. A. O'Brien - J. D. Sosin - T. G. Wilfong - K. A. Worp, *Checklist of Editions of Greek, Latin, Demotic and Coptic Papyri, Ostraca and Tablets* [BASP Suppl., 9], Exeter 2001⁵ (και στο διαδίκτυο: <http://scriptorium.lib.duke.edu/papyrus/texts/clist.html>). Για διορθώσεις σε παπυρικά έγγραφα παραπέμπω στην *Berichtigungsliste der griechischen Papyrusurkunden aus Ägypten*, Berlin - Leipzig 1922 κ.ε., που θεμελιώθηκε από τον F. Preisigke και εκδίδεται σήμερα από τους P. W. Pestman και H. - A. Rupprecht (αριθμεί μέχρι σήμερα ένδεκα τόμους και συντομογραφείται εδώ ως BL). Στο παρόν άρθρο χρησιμοποιούνται επίσης οι εξής συντομογραφίες εκδόσεων ελληνικών επιγραφών από την Αίγυπτο:

I.Alex.Ptol. = É. Bernand, *Inscriptions grecques d'Alexandrie ptolémaïque* [Institut Français d'Archéologie Orientale. Bibliothèque d'Étude, 133], Le Caire 2001.

I.Delta = A. Bernand, *Le Delta égyptien d'après les textes grecs*, 1: *Les Confins libyques* [Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire. Mémoires publiés par les membres, 101], Le Caire 1970 (3 τόμοι και ένας τόμος με χάρτες).

I.Herm. = É. Bernand, *Inscriptions grecques d'Hermoupolis Magna et de sa Nécropole* [IFAO Bibliothèque d'Étude, 123], Le Caire 1999.

I.Koptos-Kosseir = A. Bernand, *De Koptos à Kosseir*, Leiden 1972.

I.Memn.Abydos = P. Perdrizet - G. Lefebvre, *Les Graffites grecs du Memnonion d'Abydos*, Nancy - Paris - Strasbourg 1919.

I.métriques = É. Bernand, *Inscriptions métriques de l'Égypte gréco-romaine. Recherches sur la poésie épigrammatique des Grecs en Égypte* [Annales littéraires de l'Université de Besançon, 98], Paris 1969.

I.Mus.Alex. = E. Breccia, *Iscrizioni greche e latine* [Service des Antiquités de l'Égypte. Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée d'Alexandrie], Le Caire 1911 (ανατ. Osnabrück 1976).

I.Mus. Caire = J. G. Milne, *Greek Inscriptions* [Service des Antiquités de l'Égypte. Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire], Oxford 1905.

I.Philae = É. Bernand, *Les inscriptions grecques de Philae. Tome I: Époque ptolémaïque*,

Ι. ΟΙ ΠΗΓΕΣ — ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΥΣΧΕΡΕΙΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Ως θαλασσινός και εμπορικός λαός οι Κύπριοι απαντούν συχνά εκτός Κύπρου στις αρχαίες πηγές¹⁴. Ο αριθμός των μέχρι σήμερα γνωστών αναφορών στην Κύπρο, στους Κυπρίους και σε κυπριακά προϊόντα, μέτρα και αγγεία στα ελληνικά έγγραφα της Αιγύπτου (βλ. παράρτημα) μπορεί να θεωρηθεί υψηλός, αν συγκριθεί με τον αριθμό των αντίστοιχων μαρτυριών για την παρουσία κατοίκων άλλων περιοχών στην ελληνορωμαϊκή Αίγυπτο¹⁵. Λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που καθόρισαν τη διατήρηση ή μη των παπύρων και λόγω του αποσπασματικού χαρακτήρα των μαρτυριών προκύπτουν, ωστόσο, κάποιες μεθοδολογικές δυσκολίες στην ερμηνεία του υλικού, στις οποίες θα αναφερθώ σύντομα.

Η στατιστική ανάλυση των μαρτυριών δυσχεραίνεται από το ότι, λόγω της υγρασίας που επικρατεί στο Δέλτα του ποταμού Νείλου, δεν έχουν διασωθεί παρά ελάχιστα παπύροι από την Αλεξάνδρεια και γενικότερα την Κάτω Αίγυπτο. Η απώλεια των παπυρικών κειμένων από την πόλη η οποία αποτελούσε το κέντρο διοίκησης των εξωτερικών κτήσεων των Πτολεμαίων και τον συνδυαστικό κρίκο μεταξύ Κύπρου και Αιγύπτου σε όλη την ελληνορωμαϊκή περίοδο προκάλεσε σημα-

Paris 1969 και *Les inscriptions grecques et latines de Philae. Tome II: Haut et Bas Empire*, Paris 1969.

I.Portes = A. Bernand, *Les Portes du désert. Recueil des inscriptions grecques d'Antinoopolis, Tentyris, Koptos, Apollonopolis Parva et Apollonopolis Magna*, Paris 1984.

I.Syringes = J. Baillet, *Inscriptions grecques et latines des tombeaux des rois ou Syringes à Thèbes* [Mémoires publiés par les membres de l'Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire, 42], Le Caire 1926.

OGIS = W. Dittenberger, *Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae*, 2 τ., Leipzig 1903-1905 (ανατ. Hildesheim 1960).

SEG = J. J. E. Hondius κ.ά., *Supplementum Epigraphicum Graecum*, Leiden (και αργότερα Amsterdam) 1923 κ.ε.

14. Βλ. I. Nicolaou, «Cypriots in the East and West. Foreigners in Cyprus (Archaic to Roman Period)», στο: V. Karageorghis (επιμ.), *Acts of the International Archaeological Symposium "Cyprus between the Orient and the Occident"*. Nicosia, 8 - 14 September 1985, Nicosia 1986, σσ. 423-438, J. Pouilloux, «Salaminiens de Chypre à Délos», στο: *Études déliennes publiées à l'occasion du centième anniversaire du début des fouilles de l'École française d'Athènes à Délos* [BCH. Supplément, I], Paris 1973, σσ. 399-413 και A. Mehl, «Zyperns Wirtschaft in hellenistischer Zeit», *MBAH* 14.2 (1995) 27-50 (ιδιαιτ. 48-49).

15. Για την πτολεμαϊκή Αίγυπτο πβ., π.χ., C. A. La'da, *Foreign Ethnicity in Hellenistic Egypt* [Prosopographia Ptolemaica, X = Studia Hellenistica, 38], Leuven - Paris - Dudley, MA 2002 (στο εξής συντομογραφείται ως La'da, *Ethnicity*).

ντική μείωση του αριθμού των μαρτυριών για τις οικονομικές και πολιτισμικές επαφές των κατοίκων της Αιγύπτου με κυπρίους εμπόρους, ταξιδιώτες, καλλιτέχνες και μισθοφόρους και συντέλεσε στην ανισομερή κατανομή τους. Ότι υπήρχε μεγάλος αριθμός Κυπρίων μόνιμως εγκατεστημένων στην Αλεξάνδρεια ήδη από την πρώιμη πτολεμαϊκή εποχή προκύπτει από σωζόμενες επιτύμβιες επιγραφές Κυπρίων, που πέθαναν και ενταφιάσθηκαν στην πρωτεύουσα των Λαγιδών, όπως του Σαλαμινίου Κλέωνα *I.Mus.Alex.* 292 (= *SB I* 399), 1-2 (όψιμος 4ος ή, πιθανότερα, 3ος αι. π.Χ.) (22) και του άγνωστου Ιθαλία *I.Mus.Alex.* 302 (= *SB I* 3480), 1 (3ος / 2ος αι. π.Χ.) (28). Εξάλλου, κείμενα όπως ο *P.Lond.* VII 1951 (= *PSI V* 505) (257 π.Χ.) (25, βλ. και κατωτέρω) μαρτυρούν την επίσκεψη στην Αλεξάνδρεια διοικητικών υπαλλήλων από την Κύπρο.

Η επεξεργασία του υλικού δυσχεραίνεται περαιτέρω αφενός λόγω του αποσπασματικού χαρακτήρα πολλών παπυρικών κειμένων και αφετέρου λόγω της συχνής έλλειψης πληροφοριών σχετικά με τα ευρύτερα συμφοραζόμενα των μαρτυριών.

Ερμηνευτικές δυσκολίες προκύπτουν ακόμη από το ότι πολλά τοπωνύμια της μετακλασικής Κύπρου απαντούν και σε άλλες περιοχές του ελληνορωμαϊκού κόσμου. Συνεπώς, είναι δύσκολο να αποφανθεί κανείς εάν ένα τοπωνύμιο ή εθνικό όνομα αναφέρεται στην Κύπρο ή σε άλλη περιοχή της Ελλάδας ή της ελληνορωμαϊκής ανατολικής Μεσογείου¹⁶. Οι συχνές αναφορές, π.χ., στην Κνίδο, σε Κνιδίους ή στο μέτρο «Κνίδιον», οι οποίες απαντούν στους παπύρους και τις επιγραφές της Αιγύπτου¹⁷, συσχετίζονται στη βιβλιογραφία, και ασφαλώς σωστά, με την Κνίδο της Καρίας. Δεδομένου, ωστόσο, του ότι η Κύπρος ήταν τμήμα του πτολεμαϊκού βασιλείου δεν μπορεί κανείς θεωρητικά να αποκλείσει την πιθανότητα κάποιο από αυτά τα χωρία να αναφέρεται στην Κνίδο της Κύπρου, η οποία βρίσκεται κάτι λιγότερο από 30 χιλιόμετρα βορειοανατολικά της Σαλαμίνας. Αντιστοίχως, οι δύο Πέργαμηνοί που απαντούν στους παπύρους και τις επιγραφές της Αιγύπτου¹⁸ προέρχονται κατά πάσα πιθανότητα από την Πέργαμο της Μυσίας, χωρίς, ωστόσο, να μπορεί να αποκλείσει κανείς με απόλυτη βεβαιότητα την πιθανότητα να κατάγονται από κάποια άλλη Πέργαμο της ελληνιστικής ανατολής, όπως την Πέργαμο της Κύπρου. Στην περίπτωση των Σαλαμινίων μπορούμε, αντιθέτως, να είμαστε σχετικά βέβαιοι ότι προέρχονται από τη σημαντική κυπριακή πόλη Σαλαμίνα, η οποία ως ανήκουσα στο πτολεμαϊκό

16. Για τη δυσχέρεια του προσδιορισμού της ακριβούς προέλευσης και σημασίας των εθνικών ονομάτων που απαντούν στην Αίγυπτο βλ., π.χ., C. A. La'da, *Ethnics* (6.π. υποσ. 15), σσ. XLV-XLVI.

17. Βλ., π.χ., *P.Cair.Zen.* I 59034 (= *PSI IV* 435 = *P.Edg.* 7 = *SB III* 6713), 12 (257 π.Χ.): «παρεγένετο τις ἐκ Κνίδου».

18. Και οι δύο σε κείμενα της πτολεμαϊκής περιόδου: βλ. La'da, *Ethnics* υπ' αριθμ. 1953 (221/220 π.Χ.) και υπ' αριθμ. 1956 (152-145 [152-149;] π.Χ.).

βασιλείο είχε πολύ στενότερες επαφές με την Αίγυπτο απ' ό,τι το ομώνυμο νησί του Σαρωνικού. Σίγουροι μπορούμε να είμαστε, τέλος, ότι το εθνικό Σολεύς, το οποίο απαντά σε παπυρικά έγγραφα της πτολεμαϊκής και ρωμαϊκής εποχής¹⁹, δεν αναφέρεται στον κάτοικο της πόλεως των Σόλων της Κύπρου, αλλά σε εκείνον της ομώνυμης πόλεως της Κιλικίας. Το εθνικό για τον προερχόμενο από την κυπριακή πόλη Σόλοι είναι Σόλιος²⁰ και παραδίδεται στην Αίγυπτο μόνο από την επιγραφή SB I 1059, 1 (38)· στους παπύρους παραμένει ακόμη αμάρτυρο.

II. ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΣΕ ΕΠΙΣΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Μία σημαντική, αν και όχι ιδιαίτερος πλούσια, κατηγορία μαρτυριών αποτελούν τα επίσημα έγγραφα που μνημονεύουν την Κύπρο. Η μακροχρόνια ενσωμάτωση της νήσου στο βασίλειο των Λαγιδών αντανακλάται σε χωρία όπου αναφέρονται ονομαστικά οι περιοχές οι οποίες βρίσκονταν υπό πτολεμαϊκό έλεγχο. Στην επιγραφή OGIS I 54 (240 π.Χ.) (αρ. 1 του παρατηρητή) η Κύπρος μνημονεύεται μεταξύ πολλών άλλων εξωτερικών κτήσεων (Λιβύη, Συρία, Φοινίκη, Λυκία, Καρία, Κυκλάδες), τις οποίες ο Πτολεμαίος Γ' κληρονόμησε από τον πατέρα του.

Μία σημαντική αιγυπτιακή μαρτυρία για τον ρόλο που έπαιξε η Κύπρος στις ζυμώσεις και τις εσωτερικές έριδες που συντάραξαν τον οίκο των Λαγιδών στα μέσα του 2ου αι. π.Χ. είναι η επιγραφή υπ' αριθμ. 201 του μουσείου της

19. Βλ. PSI VI 626, 1-2 (263-227 π.Χ.): «Θεόδωρος Λέοντος | Σολεύς κτλ.» (La'da, *Ethnics* 2449· για τη σωστή ανάγνωση του ονόματος βλ. P.Lugd.Bat. XXI A, σ. 152), P.Tebt. III.1 815, απόσπ. 7, 34-35 (228-221 π.Χ.): «[έμ]ισ[θ]ωσεν Ἀρίστων Ἀθηναῖος τῶν Ἀνδρίσκου (ἐκατοντάρουρος) | [...] ιωι Σολεῖ τῶν Πτολεμαίου κτλ.» (La'da, *Ethnics* 2451), P.Petr.² I 25, 1, 13 (βλ. και BL X, σ. 162, 226/225 π.Χ.): «... τάδε διέθετο νοῶν [καὶ φρονῶν Ἀριστοκράτ(?)]ης Φίλωνος Σολ[εὺς τῆς ἐπιγονῆς] κτλ.» (πβ. το σχόλιο στους στ. 13-14 του παπύρου: «The testator comes from Soloi, a town in Cilicia»), La'da, *Ethnics* 2452), I.Alex.Ptol. 44 (= SB I 336 με τη συμπλήρωση της σ. 663), 4 (3ος αι. π.Χ.): «Κβωλλας Λαλατος Σολ[εύς (:)]» (La'da, *Ethnics* 2450), I.Memn.Abydos 312, 1-3 (πτολεμαϊκή εποχή): «Δη[μήτριος] | Δημητρίου | Σολεύς» (La'da, *Ethnics* 2448), P.Coll.Youtie II 68, 9-10 (266 μ.Χ.): «... ἐκ τοῦ Διονυσίου Σολέως κλήρου ἀρουρῶν εἰκο[σι] | ἑξ κτλ.». Πβ. επίσης την προερχόμενη από την Χαλκίδα της Εύβοιας επιγραφή OGIS II 760, 2-8 που πιστοποιεί τη σχέση του Σολέα Αρίσωνα με την πτολεμαϊκή αυλή: «ἐπειδὴ Ἀρίστων Ἡρακλείδου Σολεύς εὐνοὺς ὑπάρχων διατελεῖ | τῷ δῆμῳ τῷ Χαλκιδέων ... ἐκμεμφθεὶς δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου του πρεσβυτέρου ... Ἀρίσωνα Ἡρακλείδου Σολῆ κτλ.». Για τους Σολεῖς στην Αίγυπτο βλ. και M. Launey, *Recherches sur les armées hellénistiques*, Paris 1949 και 1950 (ανατ. με προσθήκες από τους Y. Garlan, Ph. Gauthier και C. Orrieux, Paris 1987), τ. I, σ. 477.

20. Βλ. M. Launey, *Recherches* (ό.π. υποσ. 19), τ. I, σ. 477 (υποσ. 7) και L. Robert, «Sur quelques ethniques», *Hellenica* 2 (1946) 65-93 (ιδιαιτ. 72).

Λευκωσίας, που εκδόθηκε πρώτη φορά από τον T. B. Mitford²¹ και είναι σήμερα γνωστή ως *C.Ord.Ptol.* 41-42²². Η επιγραφή διασώζει δύο κείμενα του Πτολεμαίου Η' Ευεργέτη Β', τα οποία χρονολογούνται στο 145/144 π.Χ., δηλαδή λίγο μετά τον θάνατο του Πτολεμαίου ΣΤ' Φιλομήτορος και την μέσω Κύπρου και Πηλουσίου ανακατάληψη της Αιγύπτου από τον Ευεργέτη Β'. Το πρώτο κείμενο (*C.Ord.Ptol.* 41) είναι ένα διάταγμα αμνηστίας του νέου κυρίαρχου της Αιγύπτου, ενώ το δεύτερο (*C.Ord.Ptol.* 42 [3]) μία επιστολή στα στρατεύματά του στην Κύπρο: «ταῖς ἐν Κύπρῳ τεταγμέναις πεζικαῖς καὶ ἱππικαῖς καὶ ναυτικαῖς δυνάμεσι» (στ. 16-17), με την οποία τους παρέχει το προνόμιο της «διὰ βίου σιταρχίας» (στ. 25). Η χορήγηση του προνομίου αυτού αποτελεί έμπρακτη αναγνώριση από τον δυνάστη της προσφοράς των εκεί ευρισκομένων στρατευμάτων κατά την παλινόρθωσή του στον θρόνο της Αιγύπτου και καταδεικνύει τη γεωπολιτική σημασία της Κύπρου στις δυναστικές διαμάχες της εποχής²³.

Σημαντικές πληροφορίες για τη δυναμικότητα της κυπριακής γεωργίας και την οικονομική σημασία της Κύπρου για την Αίγυπτο σε έκτακτες περιστάσεις προσφέρει η τρίγλωσση επιγραφή *I.Mus.Caire* 22186, 23-27 και *I.Mus.Caire* 22187, 16-19 (2)²⁴. Το κείμενο περιέχει ψήφισμα στην ιερογλυφική, τη δημοτική και την ελληνική προς τιμήν του βασιλιά Πτολεμαίου Γ' Ευεργέτη και της συζύγου του βασίλισσας Βερενίκης, το οποίο υπογράφουν «οἱ ἀρχιερεῖς καὶ προφῆται

21. T. B. Mitford, «An Unpublished Act of Amnesty from Ptolemaic Cyprus», στο: *Actes du Ve Congrès international de papyrologie. Oxford, 30 Août - 3 Septembre 1937*, Bruxelles 1938, σσ. 291-299.

22. M.-Th. Lenger, *Corpus des Ordonnances des Ptolémées (C.Ord.Ptol.)* [Académie Royale de Belgique. Mémoires de la Classe des Lettres. Collection in-8° - 2e série, 64. Fasc. 2], Bruxelles 1980, αρ. 41-42 (σσ. 95-102) με κριτική έκδοση του κειμένου, αναφορά στις προηγούμενες εκδόσεις και εκτενή δευτερεύουσα βιβλιογραφία. Από την πιο πρόσφατη βιβλιογραφία βλ. F. Piejko, «An Act of Amnesty and a Letter of Ptolemy VIII to His Troops on Cyprus», *AntCl* 56 (1987) 254-259 με επανέκδοση του κειμένου και κριτικές παρατηρήσεις, όπως επίσης A. Mehl, «Ελληνιστική Κύπρος» (δ.π. υποσ. 1), σ. 648. Αν και βρέθηκαν στην Κύπρο, η επιγραφή αυτή συμπεριλαμβάνεται στο υλικό της παρούσας μελέτης, αφού τα δύο κείμενά της συντάχθηκαν στην Αίγυπτο μετά την παλινόρθωση του Πτολεμαίου Η' στον θρόνο των Λαγιδών. Η ταχύτατη αναπαραγωγή των κειμένων αυτών στην Κύπρο είναι κατανοητή, αφού το περιεχόμενό τους αφορούσε στα πράγματα της Μεγαλονήσου (βλ. αμέσως πιο κάτω).

23. Γενικότερα για τη στρατιωτική σημασία της Κύπρου για το πτολεμαϊκό βασίλειο σε όλη την ελληνιστική περίοδο βλ. A. Mehl, «Militärwesen und Verwaltung der Ptolemäer in Zypern», *RCCM* 38 (1996) 215-260 (ιδιαιτ. 215-234), όπου παρατίθεται και η προγενέστερη βιβλιογραφία για το θέμα, και id., «Ελληνιστική Κύπρος» (δ.π. υποσ. 1), σσ. 660-670. Για τη σημασία της Κύπρου για το πτολεμαϊκό ναυτικό βλ. και H. Hauben, «Cyprus and the Ptolemaic Navy», *RDAC* 1987, 213-226.

24. Αντίγραφα της επιγραφής βρέθηκαν σε διάφορες περιοχές της Αιγύπτου· πιο αναλυτικά βλ. κατωτ. 2 στον πίνακα I του παραρτήματος.

καὶ οἱ εἰς τὸ ἄδυτον εἰσπορευόμενοι πρὸς τὸν στολισμὸν τῶν θεῶν καὶ πτεροφόροι καὶ ἱερογραμματεῖς καὶ οἱ ἄλλοι ἱερεῖς ...». Στὸ ψήφισμα ἀπαριθμοῦνται οἱ εὐεργεσίες των βασιλέων πρὸς τὴν Αἴγυπτο, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται καὶ ἡ φροντίδα που ἐπέδειξαν σὲ περιόδους σιτοδείας ὥστε νὰ εἰσαχθῇ σιτάρη ἀπὸ τὴ Συρία, τὴ Φοινίκη, τὴν Κύπρο καὶ ἄλλες περιοχές τῆς Μεσογείου²⁵. Τὸ ὅτι ἡ γεωργικὴ παραγωγή τῆς Κύπρου ἦταν ικανὴ σὲ εποχές ἐλλείψεως νὰ παράσχει στὸν σιτοβολῶνα τῆς Μεσογείου, Αἴγυπτο, ποσότητες ικανές πρὸς μερικὴ κάλυψη των ἀναγκῶν τοῦ μεγάλου πληθυσμοῦ τῆς ἀποτελεῖ ἐνδειξὴ ὅχι μόνον γιὰ τὶς στενές σχέσεις τοῦ νησιοῦ με τὴ χώρα τοῦ Νείλου ἀλλὰ καὶ γιὰ μιὰ υγιή ἀγροτικὴ οἰκονομία²⁶.

III. ΚΥΠΡΙΟΙ ΩΣ ΜΟΝΙΜΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Οἱ παπυρικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγές ἀποδεικνύουν ὅτι Κύπριοι εἶχαν ἐγκατασταθῇ ἤδη ἀπὸ τὸν τρίτο αἰῶνα π.Χ. μονίμως στὴν Αἴγυπτο, καὶ μάλιστα ὄχι μόνον στὴν Αλεξάνδρεια, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχονται οἱ προαναφερθεῖσες (κεφ. I) ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές, ἀλλὰ καὶ στὴν αἰγυπτιακὴ ἐνδοχώρα. Δύο ἐνδιαφέρουσες μαρτυρίες γιὰ τὴν παρουσία Κυπρίων στὴν τελευταία προσφέρουν ἡ ἐντεύξη τοῦ Σαλαμίνιου Τιμοκράτη πρὸς ἕναν ἀγνωστο βασιλιά Πτολεμαῖο (βλ. *P. Tebt.* III.2 933, στήλη II 10 κ.ε. [3ος αἰ. (μετὰ τὸ 210;) π.Χ.] [27]) καὶ τὸ δάνειο που χορήγησε σὲ κάποιον Πτολεμαῖο, γιο τοῦ Απολλωνίου, ἡ Σαλαμινία Ἰσιδώρα, ἡ κόρη τοῦ Διδύμου, με ἐπίτροπο τὸν στρατευμένο στὸν πτολεμαϊκὸ στρατὸ ἀδελφὸ τῆς Διονύσιο (*P. Bad.* II 2 [130 π.Χ.] [30-31]). Ὁ πρῶτος πάπυρος, ὁ ὁποῖος προέρχεται ἀπὸ τὴν Πτολεμαίδα Ὀρμου τοῦ Ἀρσινοῖτης νομοῦ, ἀποδεικνύει ὅτι οἱ Κύπριοι εἶχαν ὡς κάτοικοι τοῦ βασιλείου τὸ δικαίωμα νὰ ἀπευθύνονται μέσῳ «ἐντεύξεων» στὸν βασιλέα σὲ περίπτωση που ἀδικούνταν. Ὁ δεῦτερος πάπυρος, ὁ ὁποῖος προέρχεται ἀπὸ τὴν Ερμώνθη, τεκμηριώνει τὴν ενεργὴ συμμετοχὴ των Κυπρίων ὡς μονίμων κατοίκων τῆς Αἰγύπτου στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς χώρας.

Ἐνα ἀκόμη χαρακτηριστικὸ παράδειγμα γιὰ τὴν ἀφομοίωση των Κυπρίων στὴν πτολεμαϊκὴ κοινωνία ἤδη ἀπὸ τὸν τρίτο αἰῶνα π.Χ. προσφέρει ὁ πάπυρος

25. Εἰσαγωγές σίτου στὴν πτολεμαϊκὴ Αἴγυπτο ἀπὸ ἄλλες περιοχές τῆς Μεσογείου μαρτυροῦνται ἤδη ἀπὸ προγενέστερη ἐποχὴ· πβ. τὴν πληροφορία που σώζεται στὸν Αθήναιο (V 209b) ὅτι ὁ Ἰέρων των Συρακουσῶν δώρισε πλοῖο με σιτάρη στὸν Πτολεμαῖο Φιλάδελο, γιὰτὶ ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ ὑπῆρχε «σπάνις σίτου» στὴν Αἴγυπτο.

26. Γιὰ τὴν οἰκονομικὴ σημασίαν τῆς Κύπρου γιὰ τοὺς Πτολεμαίους καὶ γενικότερα γιὰ τὴν οἰκονομία τοῦ νησιοῦ στὴν ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ βλ. προσφάτως Α. Mehl, «Zyperns Wirtschaft» (ὅ.π. ὑποσ. 14)· γιὰ τὴν ἐν λόγω ἐπιγραφὴ βλ. ἰδιαιτ. σ. 35. Ἀνάλογη βοήθεια εἶχαν προσφέρει ἰδιώτες Κύπριοι στὴν Αθήνα τὸ 330/329 π.Χ. κατὰ τὴ διάρκεια τῆς σιτοδείας τῆς περιόδου 330-326 π.Χ.: βλ., π.χ., G. Hill, *History of Cyprus* (ὅ.π. ὑποσ. 1), 173.

P. Tebt. III.1 815, απόσπ. 4, 2-4 (Αρσινοΐτης νομός, 223-222 π.Χ.²⁷) (26). Ο «Σαλαμείνιος (*sic*) τῆς ἐπιγονῆς» Πτολεμαῖος, ἡ καταγωγή του οὐοῖου ἀπὸ τῆ Σαλαμίνα τῆς Κύπρου εἶναι ἐξαιρετικὰ πιθανή²⁸, ἀναγνωρίζει γραπτῶς τὴν εἰσπραξὴ χρηματικῆς ποσοῦ ἀπὸ τὴν Κυρηναία Θευτεῖμῃ, τὴν κόρη του Ηρακλείδῃ, ὡς προῖκα («φερνή») γιὰ τὴν κόρη τῆς Θευξένας.

Τέλος, ἡ οργανικὴ ἐνταξὴ τῶν Κυπρίων στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῆς Αἰγύπτου προκύπτει ἀπὸ μαρτυρίες σύμφωνα με τὶς ὁποῖες Κύπριοι ἀσκούσαν ἥδη ἀπὸ τὴν πρῶμῃ πτολεμαϊκῇ ἐποχῇ τυπικὲς αἰγυπτιακὲς δραστηριότητες. Μία τέτοια μαρτυρία διασώζει ἡ ἐπιγραφή *SEG XVI 864* (21) (= *SB I 4144* = *SB VIII 10019* [21]) (23), ἡ ὁποία χαράχθηκε κατὰ τὸν τρίτο ἢ δεῦτερο αἰῶνα π.Χ. στὸ Ἀμπού-Σιμπέλ καὶ ἀπαρτίζει τὸ ὄνομα ἐνὸς κυνηγοῦ ἐλεφάντων ἀπὸ τὸ Κούριον τῆς Κύπρου: «Ἀρίστων Τιμοδώρου Κουριεὺς | ἐλεφαντοθήρας κτλ.». Ἐλεφαντοθήρας υπῆρξε ἐνδεχομένως καὶ ὁ ἐπίσης Κουριεὺς «Βούτρυς», ὁ ὁποῖος διαιώνισε τὸ ὄνομά του σὲ ἕνα ἄλλο χάραγμα στὸ Ἀμπού-Σιμπέλ (*SEG XVI 864* [23] [= *SB I 4147* = *SB VIII 10019* (23)], 1-3 [37]), τὸ ὁποῖο χρονολογεῖται ἐπίσης στὴν πτολεμαϊκὴ ἐποχὴ²⁹.

IV. ΕΠΙΣΚΕΦΕΙΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ

Μία ενδιαφέρουσα κατηγορία επαφῶν τῆς Κύπρου με τὴν Αἴγυπτο αποτελοῦν οἱ ἐπισκέψεις, τὶς ὁποῖες πραγματοποιοῦσαν στὴν Αἴγυπτο (κυρίως στὴν Ἀλεξάνδρεια) διοικητικὰ στελέχη τῆς κρατικῆς μηχανῆς ἢ τῆς πτολεμαϊκῆς ἀριστοκρατίας ποὺ δραστηριοποιούνταν στὴν Κύπρο. Γιὰ μὴ τέτοια ἐπίσκεψη πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ *P.Lond. VII 1951* (257 π.Χ.) (25), τῆς ὁποίας παραλήπτης εἶναι ὁ Ζήνων, ὁ διαχειριστὴς τῆς περιουσίας τοῦ πανίσχυρου διοικητῆ τῆς Αἰγύπτου, Ἀπολλώνιου, στὸν Ἀρσινοΐτη νομό. Ἀποστολέας εἶναι κάποιος Μένης, ὁ ὁποῖος διέμενε στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ ἦταν κατὰ πάσα πιθανότητα υπάλληλος τοῦ Ἀπολλώνιου. Στὴν ἐπιστολὴ μνημονεύεται μεταξύ ἄλλων ἡ ἀποστολὴ στὸν Ζήνωνα ἐνὸς μοσχαρίσιου «σκέλους», τὸ ὁποῖο δώρισε κάποιος Σατυρίων, οἰκονόμος ἀπὸ τὴν Κύπρο, στὸν διοικητὴ. Τὸ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ γράφτηκε στὴν Ἀλεξάνδρεια ἐνισχύει τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ Σατυρίων μετέβη ἐκεῖ

27. Γιὰ τὴ χρονολόγησιν τοῦ παπύρου βλ. *BL VI*, σ. 200.

28. Πβ. C. A. La'da, *Ethnics* (6.π. ὑποσ. 15) 2387. Κύπριο θεωρεῖ τὸν Πτολεμαῖο καὶ ἡ I. Michaelidou-Nicolaou, *Prosopography of Ptolemaic Cyprus* [Studies in Mediterranean Archaeology, 44], Göteborg 1976, Π 66 (σ. 105).

29. Γιὰ τὰ δύο αὐτὰ κείμενα καὶ τὴ σχέση τῶν «κυνηγῶν ἐλεφάντων» με τὸν πτολεμαϊκὸ στρατὸ βλ. M. Launey, *Recherches* (6.π. ὑποσ. 19), τ. I, σ. 488.

με πλοίο από την Κύπρο και ἐπ' ευκαιρία της επισκέψεώς του θέλησε να δωρίσει ποσότητα κρέατος στον Απολλώνιο. Το δῶρο παραδόθηκε στον Μένη, ο οποίος και το διαβιβάζει τώρα στον Ζήνωνα. Η διατύπωση δεν μας επιτρέπει να αποφανθούμε για το αν ο Σατυρίων ήταν γηγενής Κύπριος ή κάποιος αξιωματούχος, ο οποίος καταγόταν από άλλη περιοχή αλλά υπηρετούσε στην Κύπρο³⁰. Η δεύτερη περίπτωση μοιάζει πιθανότερη, αφού έχει προταθεί από τον J. Pouilloux με ισχυρά επιχειρήματα η ταύτιση του Σατυρίωνα με τον Αμφιπολίτη Σατυρίωνα, τον γιο του Ευμήλου, ο οποίος αφιέρωσε άγαλμα στον Πτολεμαίο Β' Φιλάδελφο στη Σαλαμίνα της Κύπρου³¹. Σε κάθε περίπτωση, ο πάπυρος μας παρέχει ένα σημαντικό παράδειγμα κινητικότητας μεταξύ της πτολεμαϊκής Κύπρου και της Αιγύπτου, που καταδεικνύει τις στενές διοικητικές σχέσεις μεταξύ των δύο περιοχών.

Η δραστηριότητα διοικητικών στελεχών, που υπηρετούσαν στην πτολεμαϊκή Κύπρο, έξω από τη Μεγαλόνησο και οι στενές τους σχέσεις με τη μητροπολιτική Αίγυπτο επιβεβαιώνονται από την επιστολή *P.Cair.Zen.* I 59016, Verso 8-9 (24), η οποία γράφτηκε το 259 π.Χ. στη Φοινίκη, τμήμα τότε του πτολεμαϊκού βασιλείου, από τον «ἐν Κύπρῳ γραμματέα» Δημήτριο και απευθύνεται στον προαναφερθέντα Ζήνωνα, τον οικονόμο του διοικητή Απολλωνίου, με αντικείμενο οικονομικού περιεχομένου υποθέσεις.

V. ΚΥΠΡΙΟΙ ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ (ΤΑΞΙΔΙΩΤΕΣ, ΜΙΣΘΟΦΟΡΟΙ) ΣΕ ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΕΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Η παρουσία επισκεπτών σε μια ξένη χώρα δεν αφήνει συνήθως γραπτά κατάλοιπα, παρά μόνο αν η επωνυμία των επισκεπτών διασφαλίσει την καταγραφή της επίσκεψης σε κάποιο λογοτεχνικό κείμενο ή έγγραφο. Μια εξαίρεση αυτού του κανόνα αποτελούν τα σύντομα κείμενα που άφησαν πίσω τους οι επισκέπτες μνημείων κατά την αρχαιότητα υπό τη μορφή χαραγμάτων. Τέτοια κείμενα αποτελούνται συνήθως από το όνομα του επισκέπτη, την καταγωγή του και την ημερομηνία της επίσκεψης στο μνημείο.

Σημαντικός αριθμός χαραγμάτων που μαρτυρούν την παρουσία Κυπρίων επισκεπτών απαντά στο Μεμνόνειο της Αβύδου και στον ναύσκο του Αχώριος

30. Ο εκδότης του παπύρου, T. C. Skeat, δεν παίρνει θέση σε αυτό το ερώτημα: πβ. το σχόλιό του (σ. 40): «A visiting official from Cyprus, who took the opportunity to send a present of meat for the table of the Dioiketes».

31 J. Pouilloux, «Deux statues» (ό.π. υποσ. 7). Το κείμενο της επιγραφής που συνόδευε το άγαλμα (αρ. ευρ. 6041 [E 118], αρ. 30 του *corpus* της Σαλαμίνας [T 409]) έχει ως εξής: «Βασιλέα Πτολεμαῖον | Πτολεμαίου Σωτῆρος | Σατυρίων Εὐμήλου Ἀμφιπολίτης».

στις Θήβες (Καρνάκ). Είναι αξιοσημείωτο ότι τα πέντε εκ δεδομένα χαράγματα στο Μεμνόνειο τα οποία προέρχονται με σιγουριά από Κυπρίους³² χρονολογούνται σε μια εκτεταμένη χρονική περίοδο που ξεκινά από την αρχαϊκή εποχή και φτάνει έως την πτολεμαϊκή περίοδο. Επισκέψεις Κυπρίων στην Αίγυπτο πραγματοποιούνταν συνεπώς ήδη πριν από την κατάκτηση της χώρας από τον Αλέξανδρο και συνεχίστηκαν και μετά από αυτήν. Στην περίπτωση των χαραγμάτων στον ναύσχο του Ακώριος στο Καρνάκ (SEG XXXI 1549-1555 [12-18]) έχουμε μάλιστα σημαντικό αριθμό μαρτυριών από το πρώτο τέταρτο του τέταρτου αιώνα π.Χ., που υποδηλώνει έντονη παρουσία του κυπριακού στοιχείου στην προελληνιστική Αίγυπτο.

Ποιοι είναι όμως αυτοί οι Κύπριοι και για ποιο λόγο βρέθηκαν σε αυτούς τους απομακρυσμένους από τα μεσογειακά παράλια της Αιγύπτου τόπους; Χωρίς να αποκλείουμε την περίπτωση ταξιδιωτών και εμπόρων (τέτοια είναι ενδεχομένως η περίπτωση του Σολίου «προσκυνητή» στο κείμενο 38), το μεγαλύτερο ποσοστό των μαρτυριών αφορά, όπως έχει αναγνωρίσει ήδη η έρευνα, σε μισθοφόρους που υπηρετούσαν στην Αίγυπτο³³. Πρόκειται μάλιστα κατά πάσα πιθανότητα για ομοιογενή στρατιωτικά σώματα Κυπρίων, πράγμα που εξηγεί τη συγκέντρωση μεγάλου αριθμού χαραγμάτων από διαφορετικά άτομα της αυτής εθνικής προελεύσεως στο ίδιο μνημείο. Συγκεκριμένα, τόσο τα προαναφερθέντα χαράγματα που σώζονται σε ελληνική γραφή στον ναύσχο του Ακώριος (SEG XXXI 1549-1555 [12-18]) όσο και τα περισσότερα από πενήντα χαράγματα που βρίσκονται στο ίδιο μνημείο και είναι γραμμένα στο κυπριακό συλλαβάριο πρέπει να προέρχονται από την ίδια ομάδα Κυπρίων, πιθανότατα μισθοφόρων που στρατοπέδευαν στις Θήβες. Ανάλογες μαρτυρίες για Κυπρίους στρατιωτικούς έχουμε και σε μεταγενέστερη εποχή. Συγκεκριμένα, η επιγραφή I.Portes 54 (2ος αι. π.Χ.) (32-34)³⁴ παραδίδει ονόματα Κυπρίων, κυρίως Παφίων, που στρατοπέδευαν στην Κόπτο της Νότιας Αιγύπτου.

32. Δύο από αυτά ανήκουν σε Σαλαμίνιους (I.Memn.Abydos 426, 2 [αρχαϊκή εποχή] [10] και I.Memn.Abydos 531 [= SBI 1034], 1-2 [4ος/3ος αι. π.Χ.] [19]), δύο σε Πάφειους (I.Memn.Abydos 104 [= SBI 3746], 1-2 [4ος/3ος αι. π.Χ.] [20] και I.Memn.Abydos 234, 1-2 [πτολεμαϊκή εποχή] [36]) και ένα σε Σόλιο (SBI 1059, 1-3 [πτολεμαϊκή εποχή] [38]). Στο Μεμνόνειο απαντούν και άλλα χαράγματα τα οποία οφείλονται πιθανώς — αλλά όχι με βεβαιότητα — σε Κυπρίους: πβ. κατωτέρω την εισαγωγή στον πίνακα II του παραρτήματος.

33. Βλ., π.χ., M. Launey, *Recherches* (ό.π. υποσ. 19), τ. I, σ. 488 και I. Nicolaou, «Cypriots in the East and West» (ό.π. υποσ. 14), 430. Η I. Νικολάου παρατηρεί ότι αριθμός Κυπρίων οι οποίοι μνημονεύονται στα χαράγματα της Αβύδου (πιο συγκεκριμένα, οι υπ' αριθμ. 19, 20 και 36 του πίνακα II του παραρτήματος καθώς επίσης και ο Ονάς της επιγραφής I.Memn.Abydos 233, 1, ο οποίος πιθανώς είναι Κύπριος) πρέπει να υπήρξαν μισθοφόροι. Ο M. Launey δεν αποκλείει την πιθανότητα να είναι στρατιωτικός και ο Σόλιος Παύρων του χαράγματος 38.

34. I.Portes, σσ. 176-177.

Η στρατιωτική ιδιότητα αυτών των Κυπρίων αφενός εξηγεί την παρουσία τους στην αιγυπτιακή ενδοχώρα και αφετέρου φωτίζει τις τύχες της Κύπρου κατά την ύστερη κλασική και την ελληνιστική εποχή, όταν αρκετοί από τους κατοίκους της αναγκάζονταν για βιοποριστικούς λόγους να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους ως μισθοφόροι στην Αίγυπτο. Το ότι η έκδοση των χαραγμάτων των αρχαίων μνημείων τόσο της Αιγύπτου όσο και άλλων περιοχών του ελληνορωμαϊκού κόσμου δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί μας επιτρέπει να ελπίζουμε σε μελλοντική αύξηση των πληροφοριών τόσο για την παρουσία Κυπρίων στρατιωτικών στην αιγυπτιακή ενδοχώρα όσο και για το ενδιαφέρον για τα μνημεία ξένων πολιτισμών κατά την ύστερη κλασική και την ελληνιστική εποχή.

VI. ΚΥΠΡΟΑΙΓΥΠΤΙΑΚΕΣ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ – Η ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΚΥΠΡΙΑΚΩΝ ΜΕΤΡΩΝ / ΑΓΓΕΙΩΝ «ΠΑΦΙΟΝ» ΚΑΙ «ΚΟΥΡΙΑΚΟΝ» ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ

Οι Κύπριοι ήταν λαός νησιωτικός με πόλεις και λιμάνια που έσφυζαν από εμπορική δραστηριότητα³⁵. Μια διαφωτιστική μαρτυρία για τις εμπορικές σχέσεις της Κύπρου με την Αίγυπτο διασώζει ο πάπυρος PSI IV 428 (6), ο οποίος ανήκει στο αρχείο του Ζήνωνα. Εκεί παρατίθενται τα προϊόντα τα οποία φορτώθηκαν σε ένα αιγυπτιακό καράβι στο λιμάνι της Πάφου περίπου στα μέσα του 3ου αι. π.Χ. με προορισμό προφανώς την Αίγυπτο. Η ποικιλία του φορτίου, το οποίο περιλαμβάνει κάθε είδους αντικείμενα, όπως ρούχα, χύτρες, λυχνίες, κυρίως όμως μια μεγάλη ποικιλία τροφίμων και ποτών, αποδεικνύει όχι μόνο την πλούσια γεωργική, κτηνοτροφική και βιοτεχνική παραγωγή του νησιού αλλά και την έκταση της εξαγωγικής δραστηριότητας της Κύπρου προς την Αίγυπτο κατά την πρόωμη πτολεμαϊκή εποχή.

Με εμπορικές δραστηριότητες ή με τη στελέχωση των διοικητικών μηχανισμών του νησιού σχετίζεται τις περισσότερες φορές και η παραμονή Ελλήνων της Αιγύπτου και Αιγυπτίων στην Κύπρο, η οποία, πέρα από τις πολυάριθμες γραπτές μαρτυρίες που σώζονται στην ίδια την Κύπρο³⁶, τεκμηριώνεται περιστά-

35. Από τις δεκαπέντε σημαντικές πόλεις της Κύπρου κατά την πτολεμαϊκή εποχή οι ένδεκα ήταν παράκτιες και δισπαρμένες σε όλες τις ακτές της Κύπρου· για τις δέκα από αυτές είναι γνωστό ότι είχαν ένα ή περισσότερα λιμάνια, βλ. αναλυτικά A. Mehl, «Zyperns Wirtschaft» (ό.π. υποσ. 14), 43-45. Γενικότερα για τη γεωγραφία, την ιστορία και τους θεσμούς των κυπριακών πόλεων από την αρχαϊκή εποχή έως τη ρωμαϊκή περίοδο βλ. H. J. Watkin, *The Development of Cities in Cyprus from the Archaic to the Roman Period*, Διδ. διατριβή Παν. Columbia, New York 1988· για την πτολεμαϊκή και τη ρωμαϊκή εποχή βλ. ιδίαιτ. σσ. 112-130, 181-532 και 542-586.

36. Βλ., π.χ., I. Nicolaou, «Cypriots in the East and West» (ό.π. υποσ. 14) και της

σιακώς και στα ευρεθέντα στην Αίγυπτο κείμενα. Στη δυστυχώς αποσπασματικώς σωζόμενη αίτηση BGU VIII 1863 (64-44 π.Χ.) (4) γίνεται λόγος για την — ενδεχομένης ακούσια — παραμονή στην Κύπρο αριθμού προσώπων, πιθανότατα του αποστολέα της αιτήσεως και κάποιων ακόμη ατόμων που συνδέονται με αυτόν. Είναι πιθανόν ότι το κείμενο, το οποίο βρέθηκε στον Ηρακλειοπολίτη νομό της Μέσης Αιγύπτου, γράφτηκε στη Μεγαλόνησο. Ο αποσπασματικός του χαρακτήρας μας εμποδίζει, ωστόσο, να αποφανθούμε με βεβαιότητα για την ορθότητα της υποθέσεως.

Σημαντικό στοιχείο για την ανασύσταση της οικονομικής και εμπορικής ιστορίας μιας περιοχής είναι η μελέτη των χρησιμοποιηθέντων σε αυτήν μέτρων και σταθμών. Στα ελληνικά έγγραφα αιγυπτιακής προελεύσεως απαντούν δύο κυπριακά μέτρα / αγγεία, το «Πάφιον»³⁷ και το «Κουριακόν»³⁸, και τα δύο αποκλειστικώς κατά την πτολεμαϊκή εποχή. Η διάδοσή τους στην Αίγυπτο αποτελεί ισχυρή ένδειξη για την ύπαρξη στενών εμπορικών δεσμών μεταξύ της χώρας του Νείλου και της πτολεμαϊκής Κύπρου. Η συγκέντρωση των μαρτυριών στον τρίτο αιώνα π.Χ. ενισχύει την υπόθεση ότι οι κυπριακοί εμπορικές σχέσεις είχαν φθάσει ήδη αυτή την εποχή στο απόγειό τους. Η εμφάνιση του Παφίου και του Κουριακού στον Αρσινόητη νομό αποδεικνύει ότι η χρήση των κυπριακών αυ-

ιδίας «The Ethnic in Hellenistic Cyprus II», *Κυπριακά Σπουδαί* 32 (1968) 23-44, όπου μελετώνται οι μαρτυρίες για την παρουσία ξένων στην ελληνιστική Κύπρο.

37. Για το «Πάφιον», το οποίο απαντά μόνο δύο φορές στην Αίγυπτο, και συγκεκριμένα στον πάπυρο *P.Cair.Zen.* IV 59741, 1 και 28 (Φιλαδέλφεια, μέσα του 3ου αι. π.Χ.) (50-51), βλ. N. Kruit - K. Worp, «Geographical Jar Names: Towards a Multi-Disciplinary Approach», *APF* 46.1 (2000) 65-146 (ιδιαιτ. 86-87 και 90).

38. Για το «Κουριακόν», το οποίο απαντά τρεις φορές σε αιγυπτιακά έγγραφα, και συγκεκριμένα στους παπύρους *P.Cair.Zen.* IV 59680, 11 (263-256 π.Χ.) (52) και *P.Cair.Zen.* IV 59741, 14.21 (μέσα του 3ου αι. π.Χ.) (53-54), βλ. το γεωγραφικό λεξικό του A. Calderini (το οποίο εκδίδεται από τον δεύτερο τόμο του έως σήμερα από τον S. Daris), *Dizionario dei nomi geografici e topografici dell'Egitto greco-romano* I.1, Cairo 1935· I.2, Madrid 1966· II-V, Milano 1973-1987· Supplemento 1° (1935-1986), Milano 1988· Supplemento 2° (1987-1993), Bonn 1996 και Supplemento 3° (1994-2001), Pisa 2003, τ. III, σ. 149 στο λήμμα «Κουριακός», όπου σημειώνεται ότι ο όρος προέρχεται από τον Κούριον της Κύπρου, και κυρίως το άρθρο των N. Kruit - K. Worp, «Geographical Jar Names» (6.π. υποσ. 37), 86-87, όπου συζητούνται αναλυτικά τα παπυρικά χωρία, τα οποία μαρτυρούν την χρήση του κουριακού. Ο C. C. Edgar διερωτάται εάν οι όροι «Πάφιον» και «Κουριακόν» αποτελούν δύο ονόματα για το ίδιο μέτρο-αγγείο (*P.Cair.Zen.* IV 59741, σχολ. στον στ. 1 [σ. 167]). Οριστική απάντηση επί του θέματος δεν έχει δοθεί ακόμη. Βιβλιογραφική ενημέρωση για την αρχαιολογική έρευνα των τελευταίων χρόνων σχετικά με το πρόβλημα αυτό μπορεί να βρει ο αναγνώστης στο άρθρο των N. Kruit - K. Worp, «Geographical Jar Names» (6.π. υποσ. 37), 87 (υποσ. 51).

τών μέτρων επεκτάθηκε ήδη κατά την πρώιμη ελληνιστική εποχή προς νότο στη Μέση Αίγυπτο και πιθανώς στο σύνολο της χώρας³⁹.

VII. ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

Για την επίδραση της πτολεμαϊκής Αιγύπτου στα καλλιτεχνικά δρώμενα της Κύπρου γνωρίζουμε ήδη αρκετά⁴⁰. Η παρουσία της Κύπρου στον καλλιτεχνικό στίβο της Αιγύπτου, όπως αυτή αποτυπώνεται στους ελληνικούς παπύρους και τις επιγραφές της Αιγύπτου, περιορίζεται στην επιγραφή *I.Delta I* τ. 2, σσ. 746-747 (= *SB III* 6049), 1-3 του 4ου αι. π.Χ. (11), η οποία σώζεται σε βάση αγάλματος στη Ναύκρατη της Κάτω Αιγύπτου. Ο Κύπριος γλύπτης υπέγραψε το σήμερα χαμένο καλλιτέχνημά του με τη φράση «Σίκων [ἐπ]οίη[σε] Κύπ[ρι-ο]ς». Δεδομένου ότι η Ναύκρατις υπήρξε αρχαιότατο προπύργιο του Ελληνισμού στην Αίγυπτο και έσφυζε από ελληνική παρουσία ήδη κατά την αρχαϊκή εποχή δεν είμαστε σε θέση να αποφανθούμε για το αν το άγαλμα προέρχεται από την ύστερη κλασική εποχή ή την πρώιμη ελληνιστική περίοδο.

VIII. Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΑ ΥΛΑΤΗ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ

Κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή διαδόθηκε στον ευρύτερο μεσογειακό κόσμο, μεταξύ άλλων και στην Κύπρο, η λατρεία πολλών αιγυπτιακών θεοτήτων, όπως, π.χ., του Άμμωνα, του Αρποκράτη, της Ίσιδας, του Όσιρη και του Σέραπη, στη συγκριτιστική, ελληνορωμαϊκή μορφή τους⁴¹. Διαδεδομένη στην

39. Για την ύπαρξη αιγυπτιακών κεραμικών στην Κύπρο και κυπριακών στην Αίγυπτο ως ένδειξη για τις στενές εμπορικές και οικονομικές σχέσεις μεταξύ των δύο περιοχών βλ. και P. Ballet, «Relations céramiques entre l'Égypte et Chypre à l'époque gréco-romaine et byzantine», στο: H. Meyza - J. Młynarczyk (επιμ.), *Hellenistic and Roman Pottery in the Eastern Mediterranean - Advances in Scientific Studies. Acts of the II Nieborów Pottery Workshop, Nieborów, 18-20 December 1993*, Warsaw 1995, σσ. 11-25.

40. Βλ., π.χ., σε σχέση με τους διονυσιακούς τεχνίτες S. Aneziri, «Zwischen Museen und Hof: Die dionysischen Techniten auf Zypern», *ZPE* 104 (1994) 179-198.

41. Βλ., π.χ., K. Nicolaou, «Oriental Divinities Represented on the Clay Sealings of Paphos, Cyprus», στο: M. B. de Boer - T. A. Edridge, *Hommages à Maarten J. Vermaseren* [Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire romain, 68], τ. II, Leiden 1978, σσ. 849-853 και H.-G. Buchholz, «Der Gott Hammon und Zeus Ammon auf Zypern», *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts. Athenische Abteilung* 106 (1991) 85-128.

Κύπρο ήταν και η λατρεία των θεοποιημένων νεκρών βασιλέων και βασιλισσών της δυναστείας των Πτολεμαίων⁴².

Αντιστρόφως, ήδη κατά τα μέσα του 3ου αι. π.Χ. οι κυπροαιγυπτιακές σχέσεις έγιναν τόσο στενές λόγω της υπαγωγής των δύο περιοχών στο ίδιο βασίλειο ώστε να μνημονεύεται κυπριακή λατρεία στην Αίγυπτο, και μάλιστα στο νότιο τμήμα της χώρας και από ανώτατο αξιωματούχο του πτολεμαϊκού κράτους. Συγκεκριμένα, στην αναθηματική επιγραφή *I.Portes 47* (= *OGIS I 53*), 1 (Κόπτος, περ. 246 π.Χ.) (55) ο διοικητής Ἀπολλώνιος — κατά πάσα πιθανότητα ο γνωστός από το αρχείο του Ζήνωνα πανίσχυρος διοικητής — μνημονεύει τον «Ἀπόλλωνα Ὑλάτη», η λατρεία του οποίου επιχωρίαζε στην περιοχή του Κουρίου στη Νότια Κύπρο.

ΙΧ. ΚΥΠΡΟΣ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΩΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΗ ΑΙΓΥΠΤΟ

Από την αρχαιότητα έως τις μέρες μας είναι διαδεδομένο το φαινόμενο της ονομασίας νέων περιοχών με ονόματα που σχετίζονται με τον τόπο καταγωγής του πληθυσμού που έρχεται να εγκατασταθεί σε αυτές. Η πρακτική αυτή προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για την ιστορία μιας περιοχής, αφού καταγράφει εμμέσως την προέλευση των νέων της κατοίκων. Μια τέτοια περίπτωση φαίνεται να διασώζει ο πάπυρος *P.Lund. VI 6* (= *SB VI 9356*), 6 του 2ου αι. μ.Χ. (αντίγραφο διαθήκης, 190-191 μ.Χ.) (9), ο οποίος αναφέρει έναν «τόπον Κούριον» στην περιοχή της Τεβτύνης του Αρσινόητη νομού. Η ετυμολογία του γεωγραφικού όρου δεν είναι απολύτως σαφής, ωστόσο η σύνδεσή του ονόματος με το Κούριον της Κύπρου είναι πιθανή.

Ένα μεταγενέστερο παράδειγμα για την ύπαρξη ενός εποικίου, δηλ. ενός πολύ μικρού χωριού ή οικισμού, που έφερε το όνομα της Κύπρου («Κύπρου ἐποίκιον») προσφέρει ο πάπυρος *SB XX 14172* (= *P.Lond. III 1143b descr.*), 1 του 7ου αι. μ.Χ. (8), ο οποίος προέρχεται από τον Ερμπολίτη νομό της Αιγύπτου⁴³. Το ίδιο εποίκιο φαίνεται να παραδίδει σε παρεφθαρμένη μορφή («Κέπρο» αντί

42. Ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα είναι η επέκταση της λατρείας της θεοποιημένης μετά το θάνατό της Αρσινόης, της συζύγου του Πτολεμαίου Β' Φιλαδέλφου, για την οποία βλ. κυρίως τη μελέτη του Α. Anastasiades, «Ἀρσινόης Φιλαδέλφου: Aspects of a Specific Cult in Cyprus», *RDAC* 1998, 129-140, αλλά και άλλων Πτολεμαίων, όπως, π.χ., των «θεῶν εὐεργετῶν», του Σωτήρα Β' Λαθύρου, της Κλεοπάτρας Γ' κτλ., για τη λατρεία των οποίων βλ. G. Hill, *History of Cyprus* (6.π. υποσ. 1), σσ. 182-185.

43. Για τη χρονολόγηση και προέλευση του κειμένου βλ. F. Morelli, «*Gonachia e kaulakai nei papiri. Con due documenti inediti* (P.Vindob. G 1620 e P.Vindob. G 18884) e uno riedito (P.Brook. 25)», *JJP* 32 (2002) 55-81 (ιδιαιτ. 59).

για «Κύπρου») και ο πάπυρος *P.Bad.* IV 93, 95 (7), ο οποίος προέρχεται επίσης από τον Ερμπολίτη και χρονολογείται περίπου στον 7ο αι. μ.Χ.⁴⁴ Είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι οι πρώτοι κάτοικοι του εποικίου, ίσως όχι περισσότερα από 30 ή 40 άτομα, και πιθανότατα η πλειονοψηφία των κατοίκων του κατά την εποχή της συγγραφής των δύο αυτών κειμένων ήταν κυπριακής καταγωγής. Η ύπαρξη ενός τέτοιου χωριού στον Ερμπολίτη νομό είναι ενδιαφέρουσα, αφού προσφέρει μια ένδειξη για την παρουσία Κυπρίων στην ενδοχώρα της Μέσης και της Άνω Αιγύπτου κατά την βυζαντινή ή την πρώιμη αραβική εποχή.

X. ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ «ΚΥΠΡΙΟΣ», «ΚΥΠΡΙΑ», «ΣΑΛΑΜΙΝΙΟΣ», «ΙΔΑΛΙΟΣ», «ΚΙΤΙΑΣ»

Η εθνική καταγωγή ή η τοπική προέλευση ενός ατόμου που ζει στην αλλοδαπή μπορεί να λειτουργήσει σε τέτοιο βαθμό διαφοροποιητικά και προσδιοριστικά για την ταυτότητά του ώστε το εθνικό να λάβει με τον καιρό τη θέση του ονόματός του. Πέντε τέτοια ονόματα, τα οποία μαρτυρούν την άμεση ή έμμεση καταγωγή των φορέων τους από την Κύπρο, απαντούν στους ελληνικούς παπύρους της Αιγύπτου. Πρόκειται για τα ανδρικά ονόματα Κύπριος, Σαλαμίνιος και Ιδάλιος και τα γυναικεία Κυπρία και Κιτιάς.

Το όνομα Κύπριος μαρτυρείται στον χρονολογημένο στα μέσα του 3ου αι. π.Χ. πάπυρο *P.Cair.Zen.* IV 59635 (42)⁴⁵. Ο φορέας του ζούσε στον Αρσινοΐτη

44. Την πιθανότητα ταύτισης του τοπωνυμίου «Κέπρο» στον εν λόγω πάπυρο με το «ἐποίκιον Κύπρου» προτείνει και ο F. Morelli στο άρθρο του «*Gonachia e kaunakai*» (ό.π. υποσ. 43). Σχολιάζοντας τον *P.Bad.* IV 93, 95, η M. Drew-Bear, *Le Nome Hermopolite. Toponymes et Sites* [Am.Stud.Pap., 21], Missoula 1979, σ. 138 αναφέρει την υπόθεση του J. Yoyotte, ότι το τοπωνύμιο θα μπορούσε να σχετίζεται με το σύγχρονο τοπωνύμιο «Choubrah», που απαντά στο Δέλτα του ποταμού Νείλου και το οποίο, σύμφωνα με τον Ch. Kuentz, αντιστοιχεί στην αραμαϊκή λέξη «*Kafrō*» («χωριό»). Η υπόθεση αυτή φαίνεται τώρα λιγότερο πιθανή, αφού η μαρτυρία στον SB XX 14172 για την ύπαρξη ενός εποικίου Κύπρου στον Ερμπολίτη νομό καθιστά πιθανότερο τον συσχετισμό του τοπωνυμίου «Κέπρο» με αυτό το εποίκιο.

45. Όπως σωστά υποθέτει ο εκδότης του κειμένου, C. C. Edgar, πρόκειται για όνομα προσώπου και όχι για εθνικό. Το όνομα «Κύπριος» συμπεριλαμβάνεται και στο λεξικό του D. Foraboschi, *Onomasticon alterum papyrologicum. Supplemento al Namenbuch di F. Preisigke* [Testi e documenti per lo studio dell'antichità, 16], Milano - Varese 1967, s.v. (σ. 174). Κύπριοι φέρουν το όνομα «Κύπριος» και σε εξωαιγυπτιακές επιγραφές, βλ. P. M. Fraser - E. Matthews, *A Lexicon of Greek Personal Names. Volume I: The Aegean Islands, Cyprus, Cyrenaica*, Oxford 1987, s.v. (σ. 279) και P. M. Fraser, «Ethnics as Personal Names», στο: S. Hornblower - E. Matthews (επιμ.), *Greek Personal Names. Their Value as Evidence* [Proceedings of the British Academy, 104], New York 2000, σσ. 149-157 (ιδιαιτ. σ. 152).

νομό της Μέσης Αιγύπτου. Μια συνταμειυμένη ή παρεφθαρμένη μορφή του «Κύπριος» είναι το όνομα «Κύπρις», το οποίο απαντά στην επιγραφή I.Herm. 5, 225 (= SB I 4206, 225 = I.Mus.Caire 9296, III, 16) (43) της ύστερης πτολεμαϊκής περιόδου από την Ερμού πόλη της Θηβαΐδας: «Ἀπολλωνίος Κύπρις»⁴⁶. Παραμένει, ωστόσο, αβέβαιο αν το όνομα «Κύπρις» πρέπει να ερμηνευθεί εδώ ως πατρωνυμικό του Απολλωνίου ή ως εθνικό.

Η μη επακριβώς χρονολογημένη επιγραφή I.Syringes 1545, 2 από τις Σύριγγες των Θηβών (41 και 44) παραδίδει το συγγενές γυναικείο όνομα «Κυπρία». Η επιγραφή αυτή, η οποία διασώζει τα ονόματα μιας οικογένειας, έχει ενδιαφέρον μεταξύ άλλων και γιατί ενισχύει την υπόθεση ότι Κύπριοι ή απόγονοί τους έκαναν μικτούς γάμους με Αιγυπτίους, πράγμα ενδεικτικό για την οργανική τους ένταξη στην τοπική ελληνοαιγυπτιακή κοινωνία. Στη συγκεκριμένη περίπτωση το ζεύγος των γονέων, οι οποίοι φέρουν το δυναστικό όνομα Πτολεμαίος και το κυπριακό Κυπρία, ονόμασαν τα δύο από τα τρία παιδιά τους με γεωγραφικά ονόματα της Κύπρου (Πάφος) και της Αιγύπτου (Μενουθιάς), ενώ το τρίτο πήρε το δυναστικό όνομα Πτολεμαίος, το οποίο έφερε και ο πατέρας του.

Η παπυρική επιστολή SB VI 9137, 1.19.20 (5ος αι. μ.Χ.) (45-47)⁴⁷ τεκμηριώνει την αξιοπρόσεκτη επιβίωση του εθνικού ονόματος «Σαλαμίνιος» ως κύριο στην Αίγυπτο της ύστερης αρχαιότητας και της πρώιμης βυζαντινής εποχής. Δεν είναι ασφαλώς άσχετο με την επιβίωση του ονόματος το ότι οι περισσότεροι Κύπριοι που απαντούν στα παπυρικά έγγραφα και τις επιγραφές της Αιγύπτου είναι Σαλαμίνιοι (βλ. κατωτ. κεφ. XI).

Το όνομα «Ιθάλιος», το οποίο μαρτυρείται στην επιγραφή I.Syringes 1410, 1-4 (48), παράγεται προφανώς από την κυπριακή πόλη «Ιθάλιον». Το γεγονός ότι η επιγραφή προέρχεται από τη Θηβαΐδα της Άνω Αιγύπτου επιβεβαιώνει την παρουσία Κυπρίων ή απογόνων τους στη Νότια Αίγυπτο⁴⁸.

Η προερχόμενη από το δυτικό Δέλτα του ποταμού Νείλου επιγραφή I.Delta I τ. 1, σσ. 462-463 (= SB III 6247), 1-2 (49) παραδίδει το γυναικείο όνομα «Κιτιάς», το οποίο, όπως άλλωστε σημειώνει και ο εκδότης του χειμένου, A. Bernand, πρέπει να παράγεται από την κυπριακή πόλη Κίτιον.

46. Για τη σωστή απόδοση του ονόματος της πόλης ως «Ερμού πόλις» (και όχι «Ερμούπολις») βλ. N. Litinas, «Hermou polis of the Thebais. Some Corrections and Notes Concerning its Name and Epithets», *APF* 41 (1995) 66-84 (ιδιαιτ. 66-68).

47. Το όνομα «Σαλαμίνιος» σώζεται στον στ. 20, επί τη βάσει του οποίου συμπληρώνεται και στους στ. 1 και 19.

48. Το όνομα «Ιθάλιος», το οποίο απαντά στην αλεξανδρινή επιτύμβια επιγραφή I.Mus.Alex. 302 (= SB I 3480), 1 (3ος/2ος αι. π.Χ.) (28), είναι κατά πάσα πιθανότητα εθνικό και χαρακτηρίζει τον κάτοικο της πόλεως «Ιθάλιον». Το κείμενο της επιγραφής είναι, ωστόσο, προβληματικό και η ερμηνεία του ονόματος ως κυρίου δεν μπορεί να αποκλειστεί με βεβαιότητα.

ΧΙ. Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΚΥΠΡΙΩΝ ΠΟΥ ΑΠΑΝΤΟΥΝ ΣΤΟΥΣ ΠΑΠΥΡΟΥΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Παρά τον αποσπασματικό χαρακτήρα των πηγών η ποσότητα του υλικού επιτρέπει την εξαγωγή κάποιων βασικών συμπερασμάτων ως προς την καταγωγή των Κυπρίων που απαντούν στην Αίγυπτο. Σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις πρόκειται για κατοίκους παραλιακών πόλεων, οι οποίοι ασχολούνταν σε μεγάλο ποσοστό με τη ναυτιλία και το εμπόριο⁴⁹. Τη μερίδα του λέοντος των μαρτυριών κατέχουν οι Σαλαμίνιοι με ένδεκα χωριά⁵⁰, τα οποία χρονολογούνται από την αρχαϊκή εποχή έως το 130 π.Χ. Στη δεύτερη θέση βρίσκονται οι Πάφιοι με πέντε μαρτυρίες, οι οποίες καλύπτουν το χρονικό διάστημα μεταξύ της πρώιμης πτολεμαϊκής εποχής και του 2ου αι. π.Χ.⁵¹, ενώ ακολουθούν οι Λέδριοι με τρία χωριά⁵², που χρονολογούνται στο πρώτο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ., και οι Κουριείς με δύο μαρτυρίες από την πτολεμαϊκή εποχή⁵³, ενώ απαντούν ακόμη ένας Σόλιος⁵⁴ και ένας Ιδαλιεύς⁵⁵ σε κείμενα της πτολεμαϊκής περιόδου. Συχνά δεν γνωρίζουμε την ακριβή καταγωγή του προσώπου, αφού αυτό αναφέρεται μόνο ως «Κύπριος» ή «Κυπρία»⁵⁶. Άλλες πάλι φορές οι γνώσεις μας περιορίζονται στην πληροφορία ότι το εν λόγω πρόσωπο βρίσκεται «ἐν Κύπρῳ»⁵⁷ ή προέρχεται «ἐκ Κύπρου»⁵⁸.

Παραλλήλως, απαντούν στις παπυρικές και επιγραφικές πηγές της Αιγύπτου, όπως ήδη διαπιστώθηκε στο κεφάλαιο Χ, πέντε ονόματα τα οποία προέρχονται από εθνικά: «Κύπριος» («Κύπρις»), «Κυπρία», «Σαλαμίνιος», «Ιδάλιος» και «Κιτιάς». Στην περίπτωση του ονόματος Σαλαμίνιος, το οποίο μαρτυρείται σε έναν πάπυρο του πέμπτου αιώνα μ.Χ., έχουμε και την επιβίωση ενός εθνικού μέσω ενός ονόματος προσώπου μέχρι την πρώιμη βυζαντινή εποχή.

Οι παραπάνω στατιστικές παρατηρήσεις, αν και βασίζονται σε ισχύον δείγμα, επιβεβαιώνουν τη σπουδαιότητα των πόλεων της Σαλαμίνας για την ανατο-

49. Για το ότι οι περισσότερες σημαντικές κυπριακές πόλεις ήταν κτισμένες κατά μήκος των ακτών του νησιού βλ. ανωτ. υποσ. 35.

50. Μαρτυρίες υπ' αριθμ. 10, 13, 14 (;), 19, 22, 26, 27, 29, 30, 31, 40.

51. Μαρτυρίες υπ' αριθμ. 20, 21, 33, 34, 36.

52. Μαρτυρίες υπ' αριθμ. 12, 15, 17.

53. Μαρτυρίες υπ' αριθμ. 23 και 37.

54. Μαρτυρία υπ' αριθμ. 38.

55. Μαρτυρία υπ' αριθμ. 28.

56. Μαρτυρίες υπ' αριθμ. 11, 32, 35 (;), 39, 40, 41 (;).

57. Μαρτυρία υπ' αριθμ. 24.

58. Μαρτυρία υπ' αριθμ. 25.

λική και της Πάφου για τη δυτική Κύπρο και καταδεικνύουν την κινητικότητα των κατοίκων τους. Ταυτοχρόνως, οι μαρτυρίες αυτές αποκαλύπτουν ότι η κινητικότητα δεν περιοριζόταν μόνο στους κατοίκους αυτών των δύο πόλεων, αλλά χαρακτήριζε και αρκετές άλλες πόλεις της Μεγαλονήσου.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η εντύπωση της έντονης παρουσίας του κυπριακού στοιχείου στην ελληνιστορωμαϊκή Αίγυπτο, την οποία αποκομίζει ο μελετητής από τις μη λογοτεχνικές πηγές, ενισχύεται και από τις υπάρχουσες φιλολογικές μαρτυρίες. Πέρα της έμμεσης παρουσίας της Κύπρου στην ελληνική λογοτεχνία της Αιγύπτου μέσω των συχνών αναφορών στη θεά Αφροδίτη με τα επίθετα «Κύπρις» και «Παφία» στις σωζόμενες μετρικές επιγραφές της χώρας του Νείλου⁵⁹, οι φιλολογικές πηγές της μετακλασικής αρχαιότητας διασώζουν σημαντικές πληροφορίες για τη δραστηριότητα Κυπρίων επιστημόνων και λογοτεχνών στην Αίγυπτο, οι οποίοι κυρίως συνέβαλαν στην επιστημονική και πνευματική κίνηση της ελληνιστικής Αλεξάνδρειας. Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις του Απολλωνίου του Κιτιέως (περ. 70 π.Χ.), ο οποίος υπήρξε συγγραφέας πολλών ιατρικών πραγματειών και πιθανώς ιατρός του Πτολεμαίου ΙΒ' Αυλητή⁶⁰, του ποιητή Σωπάτρου από την Πάφο, ο οποίος έγραψε παρωδίες δραμάτων και έδρασε στην Αλεξάνδρεια το πρώτο μισό του τρίτου αιώνα π.Χ.⁶¹, και του συγγραφέως Ίστρου (περ. 230-200 π.Χ.), ο οποίος υπήρξε «Καλλιμάχου δοῦλος καὶ γνώριμος» και ήταν, κατά μια εκδοχή, Πάφιος⁶².

Ο μεγάλος αριθμός των μαρτυριών για την Κύπρο και τους Κυπρίους στους μη φιλολογικούς παπύρους και τις επιγραφές της Αιγύπτου είναι ενδεικτικός για την ισχυρή παρουσία του κυπριακού στοιχείου στην ελληνιστορωμαϊκή — κυ-

59. Βλ., π.χ., *I. Philae* II 144, 12 (7 π.Χ.): «- - - - - οὐς <καλ> καὶ κα[λὰ] σώζοι Κύπρις» και την αλεξανδρινή (Νικόπολις [Sidi-Gaber]) επιγραφή *I. métriques* 76, I 1-3 (σσ. 312-315 της έκδοσης του É. Bernand, αυτοκρατορική εποχή [τέλος 2ου αι. μ.Χ.]): «Ἡρα- κλείδης ὁ καλὸς κείτ' ἐνθάδε, ὡς Ὅσειρις | ἢ Παφίης ὁ Ἀδωνίς, ἢ Ἐνδυμίων ὁ Σελήνης, | ἢ τῆς Ἀλκμήνης Ἡρακλῆς δωδεκάεθλος πάντως».

60. Βλ. αναλυτικά W. Peremans - E. Van 't Dack κ.ά., *Prosopographia Ptolemaica* I-IX, *Studia Hellenistica* 6, 8, 11, 12, 13, 17, 20, 21 και 25, Lovanii 1950-1981 (στο εξής συντομογραφείται ως Pros. Ptol.), ιδιαιτ. VI 16580, La'da, *Ethnics* 1019, I. Michaelidou-Nicolaou, *Prosopography* (δ.π. υποσ. 28) A 72 (σσ. 36-37) και G. Marasco, «Les médecins de cour à l'époque hellénistique», *REG* 109 (1996) 435-466, ιδιαιτ. 453, υποσ. 90.

61. Βλ. La'da, *Ethnics* 1935 και Pros. Ptol. VI 16714.

62. Σύμφωνα με άλλες πηγές, ο Ίστρος ήταν «Κυρηνάιος», «Μακεδών» ή «Αλεξανδρεύς»: βλ. αναλυτικά La'da, *Ethnics* 1166 και Pros. Ptol. V 14384.

ρίως την πτολεμαϊκή — Αίγυπτο και αποτελεί μάρτυρα για την κινητικότητα του πληθυσμού της Μεγαλονήσου, την αγροτική παραγωγή της, το εξαγωγικό της εμπόριο, τις οικονομικές και πολιτισμικές της σχέσεις και ανταλλαγές με τη γειτονική Αίγυπτο. Οι αιγυπτιακές πηγές σκιαγραφούν τους Κυπρίους ως παραγωγικούς αγρότες, έμπειρους στρατιωτικούς και επιτυχημένους εμπόρους, που ανέπτυξαν τις δραστηριότητές τους στην ευρύτερη περιοχή της ανατολικής Μεσογείου και ενσωματώθηκαν αρμονικά στην κοινωνικοοικονομική ζωή της πολυεθνικής ελληνορωμαϊκής Αιγύπτου.

ZUSAMMENFASSUNG

Amphilochios Papathomas

ZYPERN UND ZYPRIOTEN IN DEN PAPYRUSURKUNDEN UND DEN INSCRIFTEN DES GRIECHISCH-RÖMISCHEN ÄGYPTEN

Im Aufsatz werden die Beziehungen Zyperns mit dem griechisch-römischen Ägypten und die Anwesenheit von Zyprioten im Lande des Nils auf der Grundlage aller bisher veröffentlichten papyrologischen und inschriftlichen Urkunden in griechischer Sprache untersucht. Besprochen werden unter anderem die Emigration von Zyprioten nach Ägypten, der Grad ihrer Assimilierung in der gräko-ägyptischen Gesellschaft, die Besuche von Reisenden, Söldnern und Verwaltungspersonal aus Zypern in Ägypten, die Verbreitung von zypriotischen Personen- und Ortsnamen in Ägypten, die Handelsbeziehungen zwischen beiden Regionen, die Verwendung von zypriotischen Maßen sowie der künstlerische und kultische Einfluß Zyperns auf das hellenistische Ägypten. Der Beitrag wird mit einem Exkurs abgeschlossen, der sich in folgende Abschnitte gliedert: Erwähnungen Zyperns und zypriotischer Städte in den griechischen dokumentarischen Texten Ägyptens, Belege für zypriotische Ortsnamen in Ägypten, Prosopographie der in Ägypten bezeugten Zyprioten, zypriotische Personennamen (Kyprios, Kypria, Salaminios, Idalios und Kitias), zypriotische Maße (Paphion und Kuriakon) und Kult des Apollo Hylates im ptolemäischen Ägypten.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΚΥΠΡΙΟΥΣ
ΣΤΑ ΠΑΠΥΡΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ
Α. Η ΝΗΣΟΣ ΚΥΠΡΟΣ

Πηγή	Φορέας γραφής	Χρονολογία	Προέλευση	Χώρα	Παρατηρήσεις
1	OGIS I 54, 5-8	240 π.Χ.	—	... παραλαβών παρά τού πατρός τὴν βασιλείαν Αιγύπτου καὶ Λιβύης καὶ Συρίας καὶ Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Λυκί- ας καὶ Καραίας καὶ τῶν Κυλάδων νήσων ἐξαστρέψουσιν εἰς τὴν Ἀσίαν κτλ.	—
2	I. Mus. Caire 22186, 23-27 ¹ καὶ 22187, 16-19 ² (= OGIS I 56, A καὶ B 16-19 = SB V 8858, 16-19 = I. Delta τ. 3, σσ. 989-1036, 12-15) ³	238 π.Χ.	Κάνιπος	... πολλὰ μὲν προνο[ρήδεις], οὐκ ὀλίγας δὲ τῶν προσίδων υπερβόντες ἔνεκα τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, ἐκ τε Συρί- ας καὶ Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ ἐξ ἄλλων πλείονων τόπων σὺν μετατερι[ζόμενοι] εἰς τὴν χώραν τιμῶν μειζόνων δέστωι- σαν τοὺς τὴν Αἴγυπτον κατοικοῦντας, ἀθλῶντον ἐνεργείαν καὶ τῆς αὐτῶν ἀρετῆς μέγιστον ὑπόμνημα καταλείποντες [τοὺς τε νῦν] οὖσαν καὶ τοὺς ἐπιννομένους	Το κείμενο ἔχει σωθεῖ σε τρία αυτγράφα διαφορετι- κῆς προελεύσεως (Τάσις, Κομ-ελ-Χισν καὶ Κάιρο).

1. Σελ. 1-5 τῆς ἐκδόσεως τοῦ J. G. Milne.

2. Σελ. 5-8 τῆς ἐκδόσεως τοῦ J. G. Milne.

3. Το κείμενο τῶν ἐπιγράφων παρατίθεται καὶ ἀπὸ τοῦ A. Bernard, *La prose sur pierre dans l'Égypte hellénistique et romaine. Tome I: Textes et traductions, Tome II: Commentaires*, Paris 1992, υπ. αριθμ. 8, 12-15 (τ. I, σσ. 22-27 καὶ τ. II, σσ. 30-32) καὶ 9, 16-19 (τ. I, σσ. 28-34 καὶ τ. II, σσ. 32-35). Στὰ αναφερόμενα χωρία τοῦ δευτέρου τόμου παρατίθεται καὶ περαιτέρω χρήσιμη βιβλιογραφία. Στὴ μετάφραση τοῦ ἰδίου κειμένου στὴν

3	C.Ord.Prol. 42, 16-26	Επιγραφή	145/144 π.Χ.	Τόπος συγγραφής του κειμένου: Αίγυπτος / Τόπος εύρεσης της επιγραφής: Κύπρος	Βασίλειος Πτολεμαῖος ταῖς ἐν] Κύπρου τεταγμέναις πεζ[ισαῖς καὶ ἱππικαῖς] καὶ ναυτικαῖς δυνάμει χαίρειν ... διὰ βίου τε τὰς σιγαρίας ἅπασιν ἐτάξαμε[ν, ὁ οὐδεὶς τῶν ἡμετέ[[ρω]ν προγόνων μνημονεύεται πεποιηκώς κτλ.	—
4	BGU VIII 1863, 10-17	Πάπυρος	64-44 π.Χ.	Ἡρακλεοπαλῆτης νομός	ἄξιον ἐσθιένεστ[ε]ρ[ου] ᾗδ[ου] [ἐ]ντες ἐν φαίνηται σ[υντάξει] γράψαι τοὺς γραμματεῖσαι ...] ἡμεῖν δ' ἐν κρίνης θη[] συνε[[χόμεθα καταμένειν [ἐν τῇ Κύ]πρ[ω] ἐκπληροῦντ[ες]] τούτου δὲ γενομέν[ο]ν [ἐσόμεθα] ἀντεληγμένοι	A. Calderini, <i>Dizionario</i> (δ.π. υποσ. 38), τ. III, σ. 167.
5	I.Mus.Caire 26087, 1 ⁴	Λαβή αμφορέα	sine dato	ἀγνώστη (Κνίδος;)	Ἐπὶ Σωσέφρονος, Κ[νίδιον Κύπρου (:)]	Η συμπλήρωση εβέβαια.

Β. ΚΥΠΡΙΑΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ: ΠΑΦΟΣ

	Πηγή	Φορέας γραφής	Χρονολογία	Προέλευση	Χωρίο	Παρατηρήσεις
6	PSI IV 428, 56-57	Πάπυρος	περ. μέσα του 3ου αι. π.Χ.	Φιλαδέλφεια (Αρσινόης νομός)	δ' ἐνεβαλόμεθα ἐκ τῆς τε Πάφου εἰς τὸ πλοῖον	Στην έκδοσι: ... ἐκ τῆς Τετταφου (?). Για τὴ διόρθωσι «Πάφου» βλ. <i>P.Cair.Zen.</i> I, σ. 37.

αιγυπτιακή δημοτική γλώσσα ἀντὶ τῆς Κύπρου ἀναφέρεται ἡ Σαλαμίνα, πράγμα που μαρτυρεῖ μεταξὺ ἄλλων τὴ σπουδαιότητα τῆς πόλης, ἀφοῦ τὸ ὄνομά τῆς χρησιμοποιεῖται συνεδριολογικῶς γιὰ τὴν Κύπρο στο σύνολό τῆς. Ο Α. Mehl, «Zyperns Wirtschaft» (δ.π. υποσ. 14), 35 ἀποδίδει τὴ χρῆσι τοῦ ὀνόματος τῆς Σαλαμίνος ἀντὶ τῆς Κύπρου στο γεγονός ὅτι ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς ἐξαχῶταν κυπριακὰ αἰτάρι πρὸς τὴν Αἴγυπτο.

4. Σ. 123 τῆς έκδοσης τοῦ J. G. Milne.

Γ. ΚΥΠΡΟΣ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΩΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ

ΕΠΟΙΚΙΟΝ ΚΥΠΡΟΥ

Πηγή	Φορέας γραφής	Χρονολογία	Προέλευση	Χωρίο	Παρατηρήσεις
7 P.Bad. IV 93, 95	Πάπυρος	περ. 7ος αι. μ.Χ.	Έρμιοπολίτης νομός	από Κέτρο (sic) [ονό(μα)τα δ]	Το τοπωνύμιο πρέπει ενδεχομένως να ταυτιστεί με το «εποίκιον Κύπρου» στον Ερμιοπολίτη νομό (βλ. κατωτ. 8). Για την ταύτιση βλ. αναλυτικά ανωτ. υποσ. 44.
8 SB XX 14172 (= P.Lond. III 1143b descr.), 1	Πάπυρος	7ος αι. μ.Χ. (πιθανώς αραβική εποχή)	Έρμιοπολίτης νομός	† Λόγω(ς) (l. λόγος) Τ(Ϝ)β(ι) γον(α)χ(ι)ον έποικ(ι)ον Κύπρο(υ)	Επικεφαλίδα λογαριασμού για «γονόχια». Για τον πάπυρο βλ. ανωτ. υποσ. 43 και 44. Για το «εποίκιον Κύπρου» βλ. Α. Calderini, <i>Dizionario</i> (6.π. υποσ. 38) Suppl. 2°, σ. 104 και Suppl. 3°, σ. 64 ¹ .

ΚΟΥΡΙΟΝ

Πηγή	Φορέας γραφής	Χρονολογία	Προέλευση	Χωρίο	Παρατηρήσεις
9 P.Lund. VI 6 (= SB VI 9356), 6	Πάπυρος	190-191 μ.Χ.	Τεβτώνης	και τόπον Κούριον λεγόμενα[ν - -]	Τόπος στον Αρσινόητη νομό, στην περιοχή της Τεβτόνης. Βλ. Α. Calderini, <i>Dizionario</i> (6.π. υποσ. 38), τ. III, σ. 149. Άγνωστη η ετυμολογία του γεωγραφικού όρου και το αν προέρχεται από την κυπριακή πύλη.

II. ΚΥΠΡΙΟΙ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ

Στον πίνακα II περιλαμβάνονται μόνο πρόσωπα των οποίων η κυπριακή καταγωγή δηλώνεται απερίφραστα ή εξάγεται από τα συμφοραζόμενα με ιδιαίτερος μεγάλη πιθανότητα. Αξίζει, ωστόσο, να ληφθεί υπ' όψιν ότι υπάρχει μικρός αριθμός προσώπων τα οποία δεν συμπεριλαμβάνονται στον πίνακα και για τα οποία έχει συζητηθεί στην έρευνα η πιθανότητα να κατάγονται από την Κύπρο. Πρόκειται για τις ακόλουθες περιπτώσεις:

Στο σώμα των χαραγμάτων του Μερνέου της Αβύδου απαντούν μόνον δύο Πάφριοι (20, 36), δύο Σαλαμίνοι (40, 49) και ένας Σόλιος (38), των

5. Exel (Suppl. 3°, σ. 64) σημειώνεται ότι η τοποθεσία του ετοιαίου είναι άγνωστη.

στοίων η κυπριακή καταγωγή αναφέρεται ρητώς. Οι εκδότες, P. Perdrizet και G. Lefebvre, εκφράζουν την υπόθεση ότι ως Κύπριοι πρέπει να θεωρηθούν ακόμη κάποιοι Ονάζ⁶ και ένας αληγής με το όνομα Θεμιστοκλής⁷. Η ταύτιση του πρώτου ως Κυπρίου της διασποράς προτείνεται επί τη βάση του ότι τα ονόματα προσώπων που αρχίζουν από Όνας- ήταν διαδεδομένα στην αρχαία Κύπρο⁸, η πρόταση για την ταύτιση του δεύτερου στηρίζεται στην αναφορά του Σαλαμίνιου Όνάσιου στις δύο πρώτες σειρές του χαράγματος στο οποίο απαντά ο Θεμιστοκλής⁹. Οι δύο αυτές υποθέσεις είναι βεβαίως ελκυστικές, δεν μπορούν ωστόσο να αποδειχθούν¹⁰. Για τον λόγο αυτό δεν τις εντάσσω στην παρούσα προσωπογραφία των Κυπρίων στην Αίγυπτο. Με βάση το ίδιο ονομασολογικό κριτήριο έχει προταθεί η κυπριακή καταγωγή του Ονησιάνακτος, ο οποίος απαντά σε χάραγμα της ρωμαϊκής εποχής από το Αρμόν Κουέ (περιοχή Χαράματ)¹¹. Τέλος, έχει διατυπωθεί¹² η υπόθεση ότι όλα ανεξαίρετα τα χαράγματα, τα οποία σώζονται στον ναύσταυνο του Ακρώριος σε ελληνική γραφή ή στο κυπριακό συλλαβάριο¹³, προέρχονται από Κυπρίους, κατά πάσα πιθανότητα μισθοφόρους, που στρατοπεδεύουν στο Καρνάκ. Για μεθοδολογικούς λόγους δεν συμπεριλαμβάνονται στον κατάλογο που ακολουθεί τα πρόσωπα εκείνα τα οποία απαντούν σε χαράγματα που έχουν συνταχθεί στο κυπριακό συλλαβάριο.

6. I. Memn. Abydos 233, 1: Όνάζ.

7. I. Memn. Abydos 531, 3-4: [Θε]μιστοκλής | αληγής.

8. Βλ. το σγόλιο στο χωρίο [σ. 44 της έκδοσης των Perdrizet και Lefebvre]: «Όνάζ, abréviation d'Όνάσιος ou d'Όνάσιος, noms que nous trouvons ailleurs (104, 531) portés par des Chypriotes. Onas, comme son compagnon Timas (234), devait être de Chypre». Πβ. επίσης την εισαγωγή της έκδοσης (σ. XI με την υποσ. 1) όπως επίσης και το αντίστοιχο σγόλιο στην επιγραφή I. Memn. Abydos 104, 1-2 (σ. 18 της έκδοσης). Ως Κύπριο, και μάλιστα μισθοφόρο, θεωρεί τον Ονά και η I. Michaelidou-Nicolaou, *Prosopography* (δ.π. υποσ. 28) O 11 (σ. 91).

9. Πβ. επίσης το σγόλιο στο χωρίο (σ. 97 της έκδοσης): «l'hémistocle était flûtiste dans ce corps de troupe ... Chypre était d'ailleurs renommée pour ses flûtistes».

10. Το επιχείρημα του Perdrizet και Lefebvre, ότι στις κυπριακές επιγραφές απαντούν συχνά κυπριακά ονόματα που ξεκινούν με «Όνας-» (για παραδείγματα βλ. O. Hoffmann, *Die Griechischen Dialekte in ihrem historischen Zusammenhange mit den wichtigsten ihrer Quellen*, Göttingen 1891-1898 [3 τόμοι], ιδιαιτ. τ. 1, σσ. 45-49 και P. M. Fraser - E. Matthews, *Lexicon* [δ.π. υποσ. 45], σσ. 349-351) ενισχύει, βεβαίως, αλλά σε καμία περίπτωση δεν αποδεικνύει την ορθότητα της υπόθεσής της κυπριακής καταγωγής του συγκεκριμένου προσώπου, αφού αντίστοιχα ονόματα απαντούν και σε μη Κυπρίους (για παραδείγματα βλ. επίσης P. M. Fraser - E. Matthews, *Lexicon* [δ.π. υποσ. 45], σσ. 349-351). Σχετικά με τη δεύτερη περίπτωση, η μνεία του Θεμιστοκλή μαζί με έναν Σαλαμίνιο δημιουργεί ασφαλώς την υπόνοια ότι ήταν και ο ίδιος Κύπριος, δεν μπορεί, ωστόσο, να στηρίξει από μόνη της με ασφάλεια μια τέτοια ερμηνεία.

11. I. Koptos-Kosseir 25 (= SEG XIV 2061 = SBI 4385 b), 1: «Ονησιανάζ ήνω».

12. Βλ., π.χ., SEG XXXI 1546-1555, εισαγωγή (σ. 402).

13. Βλ. O. Masson στο: C. Traunecker - F. Le Saout - O. Masson, *La Chapelle d'Achôris à Karnak, Recherches sur les grandes civilisations* (Synthèse, 5), Paris 1981, τ. II, σσ. 253-284, χάρημ. υπ' αριθμ. 1-5 (α) (σε ελληνική γραφή) και υπ' αριθμ. 6-60 (στο κυπριακό συλλαβάριο).

Πηγή	Φορέας γραφής	Χρονολογία	Προέλευση	Χωρίο	Όνομα	Καταγωγή	Ιδιότητα	Κατάλογοι	Παρατηρήσεις
10	I. Menn. Abydos 426, 2 ¹⁴	Επιγραφή (χάραξη)	αρχαϊκή εποχή	Ἄβυδος	[Στασι]οικος μ' ἔγγρα- φον ὁ Σελαμίνος	Στασιόικος	—	—	Βλ. σχόλιο στη σ. 77 της έκδοσης ¹⁵ .
11	I Delta 1 τ. 2, σσ. 746-747 (= SB III 6049), 1-3	Επιγραφή	4ος αι. π.Χ.	Ναύκρατις	Σίκων [ἐπ]ότησε Κύπ[ρι]ο]ς, Ἰ' Ἀριστί- ων Ἡρακλεί	Σίκων	Κύπριος	La 'da, <i>Ethnics</i> 1123	—

14. Σ. 97 της έκδοσης των P. Perdrizet και G. Lefebvre.

15. Εξεί σημειώνεται: «l'ethnique, déjà lu par Sayce, a été déchiffré en conférant les épreuves avec les originaux. Stasiolikos est un nom chypriote». Εν μέρει πάνω στο αρχαϊκό χάραγμα του Στασιόικου έχει χαράξει το πατρωνιμικό του κάποιος Αργείος ονόματι Φιλιστιδής πράγμα που δυσκολεύει — αλλά δεν εμποδίζει — την ανάγνωση.

12	SEG XXXI 1549, 1 (= SB III 6698, 1-3) ¹⁶	Επιγραφή (χάραγμα)	1ο τέταρτο 4ου αι. π.Χ.	Θήβαι (Καρνάκ)	Βασιλείων Λέδριος	Φιλοδήμου	Βασιλείων	Λέδριος	μισθοφόρος, ¹⁷	—	Το όνομα Βασιλείων είναι φωνητικό ¹⁸ . Πολλοί άλλοι Λέ- δριοι αναγράφονται στα χαράγματα των τοιγών του ναού (βλ. πίσω κάτω για τους αναγραφόμενους σε ελληνική γραφή).
13	SEG XXXI 1550, 1 (= SEG XVIII 707 b, 1-3) ¹⁹	Επιγραφή (χάραγμα)	1ο τέταρτο 4ου αι. π.Χ.	Θήβαι (Καρνάκ)	Φιλοκρέων Σαλαμίνιος	Τιμῶος	Φιλοκρέων	Σαλαμίνιος	μισθοφόρος;	—	Ο Φιλοκρέων ενδέ- χεται να απαντά και στο χάραγμα SEG XXXI 1551, 1 (14), ενώ μαρτυρείται και σε άλλα χαράγματα στοιχών τοίχους του (ιδίου ναού), τα οποία είναι γραμμένα στο κυπριακό συλλα- βάριο.

16. Για το κείμενο αυτό όπως επίσης και για τα τρία επόμενα χαράγματα (13-15) βλ. και O. Masson, «Inscriptions grecques et chypriotes du petit temple d'Achoris à Karnak», *Revue de Philologie* 3e sér. 32 (1958) 92-94.

17. Βλ. SEG XXXI 1546-1555, εισαγωγή, όπου διατυπώνεται η άποψη ότι τα εκεί εκτελεσμένα χαράγματα στους τοίχους του ναού του Αχώρα-
ριος προέρχονται από μισθοφόρους.

18. Βλ. και το σχόλιο στην έκδοση (SEG XXXI, σ. 402).

19. Για το κείμενο βλ. και O. Masson, *Les inscriptions chypriotes syllabiques*, Paris 1961 (Réimpression augmentée: Paris 1983), υπ' αριθμ.
427 (σ. 378).

14	SEG XXXI 1551, 1	Επιγραφή (χάραγμα)	1ο τέταρτο 4ου αι. π.Χ.	Θῆβαι (Καρνάκ)	Φιλοκρέων	Φιλοκρέων	Σαλαμίνιος; ²⁰	μισθοφόρος;	—	—
15	SEG XXXI 1552, 1 (= <i>SEG XVIII</i> 707 a, 1-3)	Επιγραφή (χάραγμα)	1ο τέταρτο 4ου αι. π.Χ.	Θῆβαι (Καρνάκ)	Τιμαγόρας Πέτρωνος Λέδριος	Τιμαγόρας	Λέδριος	μισθοφόρος;	—	—
16	SEG XXXI 1553, 1	Επιγραφή (χάραγμα)	1ο τέταρτο 4ου αι. π.Χ.	Θῆβαι (Καρνάκ)	[Φ]ιλοκρέτης	Φιλοκρέτης	—	μισθοφόρος;	—	Η κυριακή του κατα- γωγή είναι πολύ πιθανή, αλλά όχι βέβαιη.
17	SEG XXXI 1554, 1	Επιγραφή (χάραγμα)	1ο τέταρτο 4ου αι. π.Χ.	Θῆβαι (Καρνάκ)	Ἀριστόδ[ε]μος ὁ Τιμαγόραυ Λέδρι(ος)	Ἀριστόδαμος	Λέδριος	μισθοφόρος;	—	—
18	SEG XXXI 1555, 1	Επιγραφή (χάραγμα)	1ο τέταρτο 4ου αι. π.Χ.	Θῆβαι (Καρνάκ)	Φιλῶς<ενος>	Φιλῶξενος	—	μισθοφόρος;	—	Η κυριακή του κατα- γωγή είναι πολύ πιθανή, αλλά όχι βέβαιη.

20. Το εθνικό δεν παραδίδεται. Η υπόθεση ότι ο Φιλοκρέων είναι Σαλαμίνιος βασίζεται στην ταύτιση του με τον συνώνυμό του που απαντά στην επιγραφή SEG XXXI 1550, 1 (= SEG XVIII 707 b, 1-3) (13). Η ταύτιση αυτή είναι βεβαίως πολύ πιθανή, αλλά όχι σίγουρη.

19	I. Memn. Abydos 531 (= SB I 1034), 1-2 ^α	Επιγραφή (χάρκιμα)	4ος/3ος αι. π.Χ.	*Αβυδός	Ὀνάσιμος Σαλαμίνιος	Ὀνάσιμος	Σαλαμίνιος	μυθοφόρος;	Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopography</i> Ο 19 ^α , La'da, <i>Ethnics</i> 2385	Η υπόθεση καταγωγής του Ονάσιμου από τη Σαλαμίνα της Κύπρου (και όχι από το ομώνυμο νησί του Σαρωνικού) ενισχύεται και από το όνομά του ²¹ . Για την πιθανή ιδότητα του Ονάσιμου ως μυθοφόρου βλ. ανωτ. υποσ. 33.
----	--	-----------------------	------------------	---------	------------------------	----------	------------	------------	--	---

21. Σ. 97 της έκδοσης των P. Perdrizet και G. Lefebvre.

22. Στην προσωπογραφία της Μιχαηλίδου-Νικολάου (6.π. υποσ. 28, σ. 92) το χάρκιμα χρονολογείται με επιφύλαξη στον πρώιμο 3ο αι. π.Χ. Στην εισαγωγή της έκδοσης (I. Memn. Abydos 531, σ. 9) προτείνεται η χρονολόγηση του χειμένου στην «προτολεμαϊκή εποχή».

23. Πβ. το σχόλιο των Perdrizet και Lefebvre στην έκδοση του χάρκιματος: «Ὀνάσιμος, forme dialectale. Ce visiteur était de Salamine, dans l'île de Chypre. Les noms tirés de la racine d'όνιμη sont caractéristiques de l'onomastique chypriote. cf. 104 [σφ. 20 του παρόντος χατάλόγου] et 233 [πβ. την εισαγωγή στον πίνακα II με τις υποσ. 6, 8, 10 του παραρτήματος]. Cet Ὀνάσιμος appartenait probablement à un corps de troupe chypriotes dont faisaient aussi partie les autres Chypriotes dont nous avons relevé les signatures (104, 233, 426 [σφ. 10 του παρόντος χατάλόγου])».

20	I. Mann. <i>Abydos</i> 104 ^{2a} (= SB I 3746), 1-2	Επιγραφή (χάρκιμα)	4ος/3ος αι. π.Χ.	Άβυδος	Όνασζς Ζωαίου Πάριος	Όνασζς	Πάριος	μισοφόρος;	Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopography</i> O 16 ^{2a} , La'da, <i>Ethnics</i> 1934	Για την πιθανή ιδιότητα του Όνασζ ως μισοφόρου βλ. ανωτ. υποσ. 33.
24	I. Syringes 607, 1-2 ^{2b}	Επιγραφή	πρώιμη πολεμική εποχή ⁴²⁷	Θήβαι (Σύριγγες)	Τιμαγόρας Πάριος ἐνθάδε.	Τιμαγόρας	Πάριος	—	Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopography</i> T 16, La'da, <i>Ethnics</i> 1936	—
22	I. Mus. Alex. 292 (= SB I 399), 1-2 ^{2a}	Επιγραφή	όψιμος 4ος ή (πιθανότερα) 3ος αι. π.Χ.	Ἀλεξάνδρεια (Hadra)	Κλέων Ἀντιπάτρου Σαλαμίνιος	Κλέων	Σαλαμίνιος (Σαλαμίς της Κύπρου;)	—	Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopography</i> K 47, La'da, <i>Ethnics</i> 2384	Επιτύμβια επιγραφή.

24. Σ. 18 της έκδοσης των P. Perdrizet και G. Lefebvre.

25. Στην εγγραφή του κατάλογου της Μυκηλίδου-Νικολάου (σ. 91) το χάραγμα χρονολογείται στον πρώιμο 3ο αι. π.Χ. (:).

26. Σ. 130 της έκδοσης του J. Baillet.

27. Για τη χρονολόγηση της επιγραφής βλ. La'da, *Ethnics* 1936.

28. Σ. 152 της έκδοσης του E. Breccia.

23	SEG XVI 864 (21) (= SB I 4144 = SB VIII 10019 [21]), 1-2	Επιγραφή (χάραγμα)	280-206 ή 186-145 π.Χ.	Αιγυπτί- Σιμήν	Ἀρίστων Τίμοδору Κουριεύς ἑσπεροτο- θήρας κτλ.	Ἀρίστων	Κουριεύς	κυνήρις ελεφάντων	Pros. Ptol. II, VI 16224, VIII 4461, Michaelidou -Nicolaou, <i>Prosopography</i> A 144 ²⁰ , La da, <i>Ethnics</i> 1055	—
24	P.Cair.Zen. I 59016, Verso 8-10	Πάπυρος	259 π.Χ.	Φονίαχ (Βηρυτός)	παρὰ Δημήτριου τοῦ ἐν Κύπρῳ γραμματοῦχος ἀργυρί- ου (δραχμὰς) ρν.	Δημήτριος	ἐν Κύπρῳ	«γραμματεὺς»	Michaelidou -Nicolaou, <i>Prosopography</i> Δ 18	A. Calderini, <i>Dizio- nario</i> (6.π. υἱος. 38), τ. III, σ. 167.
25	P.Lond. VII 1951 (= PSI V 505 = C.Ptol.Skl.I 64), 4-7	Πάπυρος	257 π.Χ.	Ἀλεξάν- δρεια	ἀπεσπύλακαμεν δέ σου Δόναχ[α κομίζοντα τὰς ³⁰] παραχρησμέ- νας μερίδας, παρὰ Μεγαλέως τοῦ ἐπὶ τῆς πόλεως ὧμο]γ μόσχειον, παρὰ Σατυρίωνος τοῦ ἐκ Κύπρου οἰκονόμου σκέλος μάσ[χειον, παρὰ]ράτωναος τοῦ ἐπὶ τῶν προσταγμά- των πλεονάν[- -]	Σατυρίων	ὁ ἐκ Κύπρου οἰκονόμος	«οἰκονόμος»	Michaelidou -Nicolaou, <i>Prosopography</i> Σ 4	A. Calderini, <i>Dizio- nario</i> (6.π. υἱος. 38), τ. III, σ. 167. Πβ. και την πρόταση ταύ- της του Σατυρίωνος από τον J. Pouilloux (σεφ. IV με την υπόσ. 31), την οποία θεωρεί πιθανή και η Μιχαηλίδου-Νικολά- ου (<i>Prosopography</i> , σ. 108).

29. Στην επιγραφή του καταλόγου της Μιχαηλίδου-Νικολάου (σ. 43) το χάραγμα χρονολογείται στον όγμο 2ο αι. π.Χ.

30. Για μια εναλλακτική συμπλήρωση του χάσματος (Δόναχ[α παῖδα καὶ τὰς] κτλ.) βλ. BL VIII, σ. 195.

26	P. Tebt. III.1 815, απόσπ. 4, 2-4	Πάπυρος	223-222 π.Χ. ³¹	Θεμιστόν μέρις (Αριστοτέλης νομός) ³²	διωμολογεί Πτολεμαίος Στεφάνου Σαλαμίνιος της επιγονής έχειν παρά Θεωτέμης ... φερνήν της αυτής θυ(γατρός)	Πτολεμαίος της επιγονής	«της επιγονής»	Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopography</i> II 66, La 'da, <i>Ethnics</i> 2387	Η κυρίαρχή του καταγωγή πιθανή, αλλά όχι εξακριβωμένη.
27	P. Tebt. III.2 933, στήλη II 10-13	Πάπυρος	3ος αι. π.Χ. (μετά το 210 π.Χ.) ³³	Πτολεμαίς Όριου (Αριστοτέλης νομός)	βα(σιλεύ) Πτολ[ε]μαίωι χαίρειν Τιμοκράτης Κα[...], ήρους Σαλαμίνι- ος [και Τεττεύρ]ις των από Σύρων κόμη[ς] του Ά]ριστοτέλου νομού Σύρ[α]	Τιμοκράτης	—	Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopography</i> T 39, La 'da, <i>Ethnics</i> 2386	Όπως επισημαίνε- ται και στην έκδο- ση, ο Σαλαμίνιος Τιμοκράτης ήταν ενδεχομένως ο μόνος αιτήτης της εντεύξεως.

31. Για τη χρονολόγηση του παπύρου βλ. BL VI, σ. 200.

32. Bz. F. Uebel, *Die Kleruchen Ägyptens unter den ersten sechs Ptolemäern* [Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst, Jahrgang 1968 Nr. 3], Berlin 1968, 127 (υποσ. 5) και 133 (υποσ. 5).

33. Για τη χρονολόγηση βλ. F. Uebel, *Kleruchen* (δ.π. υποσ. 94), 70 (υποσ. 2).

34. Λόγω του αποσπασματικού χαρακτήρα του κειμένου και της έλλειψης άλλων πληροφοριών δεν είναι απολύτως σαφές ότι πρόκειται για τη Σαλαμίνα της Κύπρου. Η υπόθεση αυτή είναι, ωστόσο, μακράν η πιθανότερη.

28	<i>I. Mus. Alex.</i> 302 ³⁵ (= SBI 3480), 1	Επιγραφή (επιτύμβ., ζωγραφη- σμένη)	3ος/2ος αι. π.Χ.	Ἀλεξάν- δρεια (Hadra)	Ἰδάλιος ³⁶	—	Ἰδαιεύς	—	Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopography</i> I 2	Πβ. και I Syringes 1410, 1-4 (48).
29	<i>O. Wilck.</i> 1350 (= CPJ I 85), 1-4	Όστρακο	156 π.Χ. ³⁷	Θῆβαι (Διὸς Πόλις ἡ Μεγάλη)	με(μέτρην) εἰ[ς] τὸν ... θη(σαυρόν) ... Θεόχρηστος Σαλαμίνιος κτλ.	Θεόχρηστος	Σαλαμίνιος	—	La 'da, <i>Ethnics</i> 2675	Εἶναι ἀρέθαιο ἀν τὴ λέξη Σαλαμίνιος ἐναι ἐθνικό ἢ πατρωνυμικό ³⁸ .
30	<i>P. Bad.</i> II 2, 8-10	Πάπυρος	130 π.Χ.	Ἐριμώνθης	ἐδάνευσεν Ἰσιδώρα Διδύμου Σαλαμίν[α με[α] κοῖρου τοῦ ἐκω[τ]ε ἀδελφοῦ Διονυσίου τοῦ Διδύμου Σαλαμίνου] [τῶν σ[τ]ρατε]ομένων Ἀδελ- φῶν κατοίκων [] π[α]τρί[ων] Πτολεμαίου] κτλ.	Ἰσιδώρα Διονύσιος	Σαλαμινία Σαλαμίνιος (προφανῶς Σαλαμίν τῆς Κύπρου)	αὐτῶν οὐμένων Ἀδελφῶν κατοίκων ἐπιπέων)	Pros. Ptol. II 2567, Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopography</i> Δ 64, La 'da, <i>Ethnics</i> 2383 και 2388	Το ἴδιο κείμενο με το ἐπόμενο χωρίο.

35. Σελ. 157-158 τῆς ἐκδόσεως τοῦ E. Breccia.

36. Ἀντί γὰρ Ἰδάλιος ο E. Breccia (*I. Mus. Alex.* 302) διαβάζει Ἰδαίος Ῥυθιος Θιά'ς [O. M. Launey, *Recherches* (ὁ.π. υποσ. 19), τ. II, σ. 1227 δέχεται ὅτι πρόκειται γὰρ το ἐθνικό Ἰδάλιος (ἀπὸ τὴν πόλη Ἰδάλιον τῆς Κύπρου), πβ. και το λήμμα Ἰδαίειζ.

37. ΓΙΑ τὴ χρονολόγησιν βλ. BL II 1, σ. 104 και BL VI, σ. 216.

38. Στὴν πρώτη περίπτωσιν, τὴν ὁποία ἀποδέχεται με επιφύλαξιν ο La 'da (*Ethnics* 2675 [σ. 324]), ο Θεόχρηστος κατέγεται ἀπὸ τὴ Σαλαμῖνα, προφανῶς τῆς Κύπρου. Στὴ δεύτερη περίπτωσιν, τὸ Σαλαμίνιος θα ἦταν το ὄνομα τοῦ πατέρα τοῦ Θεοχρήστου σε πτώσιν γενική. Τὴν ερμηνεία αὐτὴ ἀποδέχεται ο ἐκδότῆς τοῦ CPJ I 85, V. A. Tcherikover. πβ. το σχετικό σχόλιο στὸν τ. I, σ. 201 τῆς ἐκδόσεως τοῦ: «Θεόχρηστος Σαλαμίνιος, No 85. The patronymic is Semitic, but not necessarily Hebrew ...».

31	<i>P. Bad.</i> Π 2, 23-26	Πάπυρος	130 π. Χ.	Ἑρμῶνθης ἐδάνεισεν Ἰσιδώρα Διδύμου Σαλ[αμίν]α μετὰ κυρίου τοῦ ἐκωτῆ ἀδελφοῦ Διονο- σίου τ[ο]ῦ Διδύμου Σαλαμίνου τῶν στρα- τευμένων Ἀδελφῶν κατοίκων ἱππέων Πτολεμαίου κτλ.	Ἰσιδώρα Διονόσιος	Σαλαμίνια Σαλαμίνιος (προφανῶς Σαλαμίνης τῆς Κύπρου)	αὐτῶν στρατευ- ομένων Ἀδελφῶν κατοίκων (ἱππέων)	Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopography</i> Δ 64, La 'da, <i>Ethnics</i> 2383 καὶ 2388	Το ἴδιο κείμενο με το προηγούμενο χωρίο.
32	<i>I. Portes</i> 54 (= SBI 629), 1-3 ³⁹	Επιγραφή	2ος αι. π. Χ.;	Κόπτος ----- του Κ[ύπριος] ----- ----- -αββαλ- ----- ----- [- Στρατ[ί]ωνος Τύ[ριος] -----]	—	Κύπριος	—	Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopogra- phy</i> K 67	Κατάλογος κυρίων ονομάτων σε αποστραματική μορφή. Προφανῶς στρατιῶτες ἢ μισθο- φόροι· βλ. σὺλ. στο <i>I. Portes</i> σ. 177.
33	<i>I. Portes</i> 54 (= SBI 629), 4-5	Επιγραφή	2ος αι. π. Χ.;	Κόπτος -- Ἀνδραγόρου ----- ----- ----- ντος Πάφιος -----	—	Πάφιος	—	Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopography</i> Π 14, La 'da, <i>Ethnics</i> 1938	Βλ. το ἀνωτ. σὺλ.ο.
34	<i>I. Portes</i> 54 (= SBI 629), 6-7	Επιγραφή	2ος αι. π. Χ.;	Κόπτος ----- Τύριο[ς] -- ----- ----- [[Πάφιος] -----]]	—	Πάφιος	—	Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopography</i> Π 13, La 'da, <i>Ethnics</i> 1939	Βλ. το ἀνωτ. σὺλ.ο.

39. Σελ. 176-177 τῆς ἐκδόσεως τοῦ Α. Bernard.

35	<i>I.Herm.</i> 5, 225 (= SB1 4206, 225 = <i>I.Mus.Caire</i> 9296, III, 16 ⁹⁰)	Επιγραφή	80-79 π.Χ. ⁴²	Ψερμού πόλες	Άπολλώνιος Κύρις	Άπολλώνιος	Κύρις (sic)	—	Pros. Ptol. II 3167, Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopography A</i> 73, La'da, <i>Ethnics</i> 1122	Πρόκειται για στρατιώ- τη από τη φρουρά της Ερμού πόλεως. Είναι αφέ- βατο αν η λέξη «Κύρις» πρέπει να ερμηνευθεί ως πατρωνυμικό ή εθνικό ⁴³ .
36	<i>I.Memn.Abydos</i> 234, 1-2 ⁴⁴	Επιγραφή (χάραγμα)	πτολεμαϊκή εποχή	Άβδος	Τιμάς (?) Πάριος.	Τιμάς;	Πάριος	μισθοφόρος;	Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopography T</i> 26, La'da, <i>Ethnics</i> 1937	Για την πιθανή ιδότητα του Τιμά ως μισθοφόρου βλ. ανωτ. υποσ. 33 του κυρίου τμήματος του άρθρου

40. Σελ. 25-27 της έκδοσης του J. G. Milne.

41. Πβ. επίσης W. Horbury – D. Noy, *Jewish Inscriptions of Graeco-Roman Egypt. With an index of the Jewish Inscriptions of Egypt and Cyrenaica*, Cambridge 1992, υπ. αριθμ. 155 (σσ. 247-249) με χρήσιμη βιβλιογραφία για την επιγραφή.

42. Για τη χρονολόγηση της επιγραφής πβ. BL VII, σ. 183.

43. Πβ. το σχόλιο στην έκδοση (*I.Herm.* 5, σ. 55) όπως επίσης και La'da, *Ethnics* 1122. Όπως σωστά παρατηρεί ο La'da, ο εκδότης της επιγραφής καταχωρίζει τη λέξη Κύρις στον κατάλογο με τα κύρια ονόματα προσώπων (σ. 199 της έκδοσης), αλλά την μεταφράζει ως εθνικό («Chyriote»), σ. 43 της έκδοσης).

44. Σ. 44 της έκδοσης των P. Perdrizet και G. Lefebvre.

37	SEG XVI 864 (23) (= SB I 4147 = SB VIII 10019 [23]), 1-3	Επιγραφή (χάραγμα)	πτολεμαϊκή εποχή	Αιγυπτίο- Σιμπίλ	Βούτρης Μενελάου Κουρ< >εύς	Βούτρης	Κουρτεύς	κονήγος ελεφάντων ⁴⁵	Pros. Ptol. VI 16241, VIII 4468a, Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopography</i> B 15, La 'da, <i>Ethnies</i> 1056	—
38	SB I 1059, 1-3	Επιγραφή (χάραγμα)	πτολεμαϊκή εποχή ⁴⁶	*Αβδος	Παύρων Φιλοπίου Σόλιος ήρω προσκυνή- σαι θε(ο)ς μεγάλους Ίσιον και Σάρατιν.	Παύρων	Σόλιος	προσκυνητής	Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopography</i> Π 10, La 'da, <i>Ethnies</i> 2453	Ταξιδιώτης προσκυνή- της στους ναούς της Ίσιδας και του Σάρα- πι στο Μερμόναιο. Κατά τον Launey, <i>Recherches</i> (6 π. υποσ. 19 του κυρίου τιμήμ. του άρθρου), σ. 1228 δεν απολέγεται να ήταν στρατιωτικός.
39	I Syringes 1703, 1-6 ⁴⁷	Επιγραφή (χάραγμα)	sine dato ⁴⁸	Θήβα (Σύρινγκες)	Τιμόθεος <ζ> Κί πρι- ος Ξραψα.	Τιμόθεος	Κύριος	—	Michaelidou -Nicolau, <i>Prosopography</i> T 32	—

45. Για αυτή την υπόθεση βλ. M. Launey, *Recherches* (6 π. υποσ. 19 του κυρίου τμήματος του άρθρου), τ. II, σ. 1228.

46. Βλ. La 'da, *Ethnies* 2453. Στην εγγραφή του καταλόγου της (σ. 96), η I. Μιχαηλίδου-Νικολάου χρονολογεί το χάραγμα στον πρόμο 3ο αι.

π.Χ.

47. Σ. 432 της έκδοσης του J. Baillet.

48. Η I. Μιχαηλίδου-Νικολάου (*Prosopography* T 32 [σ. 119]) προτείνει με επιφύλαξη τη χρονολόγηση του κειμένου στον πρόμο 3ο

αι. π.Χ.

40	I.Syringes 899, 1 ^o	Επιγραφή (χάραγμα)	sine dato	Θῆβαι (Σύριγγες)	(:) Σε[λ]αμινιω απ. Κυπρίων χαλ.	—	Σαλαμῖνοι; / Κύπριοι	—	—
41	I.Syringes 1545, 1-4 ^o	Επιγραφή (χάραγμα)	sine dato	Θῆβαι (Σύριγγες)	Πτολεμαῖος Βου[σ]ειρέτης, ἱσ[τ]όρη[σ]α σὺν γυναικὶ Κυπρία καὶ -τέκνῳ Πτολεμαίῳ καὶ ἐμνήσθη[ν] Μεν[ουβ]ιδ[ί]- δος καὶ Πάφου τέκνον.	Κυπρία Πτολεμαῖος Μενουβιδής Πάφος	Κυπρία; τρία παιδιά Βουσίρητη πατέρα καὶ Κυπρίας (:) μητέρα	—	Πβ. σ[χό]λιο στὴν ἐκδ. (σ. 388): «Le nom de l'enfant, fille ou fils, Πάφου peut être exact et en relation avec celui de la même Cyprus ou Cypris (dont Pape ne relève que cet exemple); mais on peut comprendre l'Ἐπαφος, nom du fils d'Io, abrégé familièrement. C'est aussi un nom géographique que celui de Menoubi- as, du bourg de Ménouthi près de Canope ...».

III. ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ «ΚΥΠΡΙΟΣ», «ΚΥΠΡΙΑ», «ΣΑΛΑΜΙΝΙΟΣ», «ΙΔΑΛΙΟΣ» ΚΑΙ «ΚΙΤΙΑΣ»

	Πηγή	Φορέας γραφής	Χρονολογία	Προέλευση	Όνομα	Χωρίο	Παρατηρήσεις
42	P. Cair. Zen. IV 59635, 14-21	Πάπυρος γραφής	μέσα 3ου αι. π.Χ.	Φιλαδέλφεια (Αρσινόης νομός)	Κύπριος	γενεράφωμεν [[δε]] ὅδ' Ἀσκληπιάδαι τοῖ ἐν Τάνει εἰ ὁ ὑπάρχων κρότον ἐπιτήδεός ἐστι εἰς φυτείαν, οἱ περὶ Κύπριον ἰμαλίζουσι, ὡς δ' ἂν παύσωνται, συλλήψον- ται. τὸν σίδηρον Δημέας κεκόμματα. Κλειτόριος ἀπαιτεῖ	Για τὴν ἐρμηνεία τῆς λέξης ὡς κύριο ὄνομα βλ. ἀνωτ. ὑποσ. 45 τοῦ κυρίου τμήμα- τος τοῦ άρθρου.

49. Σ. 193 τῆς ἐκδόσεως τοῦ J. Baillet.

50. Σ. 388 τῆς ἐκδόσεως τοῦ J. Baillet.

43	<i>I. Herm.</i> 5 (= SB I 4206), 225 = <i>I. Mus.</i> <i>Caire</i> 9296, III, 16	Επιγραφή	80-79 π.Χ.	Ἐρμού πόλις	Κύπρις	Ἀπολλώνιος Κύπρις	Εἶναι ἀρέβαιο ἢ λέξι «Κύπρις» πρέπει νὰ εξηγηθῇ ὡς πατρων- υμικό τοῦ Ἀπολλωνίου ἢ ὡς ἐθνικό (βλ. ἀνωτ. 35 με τὴν υποσ. 43 τοῦ παρορφήματος).
44	<i>I. Syringes</i> 1545, 1-2	Επιγραφή (χάραγμα)	sine dato	Θῆβαι (Σύριγγες)	Κυπρία	Πτολεμαῖος Βου[ο]μερέτης, ἱσθόρησα σὺν γυναῖκί Κυπρία, καὶ τέκνῳ Πτολεμαίῳ κτλ.	Βλ. ἀνωτ. 41
45	<i>SB VI</i> 9137, 1-2	Πάπυρος	5ος αι. μ.Χ.	ἀγνωστὴ	Σαλαμίνιος	Κυρία μου ἀδελφῷ Σαλαμίν[ω] Φοιβάμμων χαίρειν	—
46	<i>SB VI</i> 9137, 19	Πάπυρος	5ος αι. μ.Χ.	ἀγνωστὴ	Σαλαμίνιος	Κυρία μου ἀδελφῷ - - - Σαλαμίν[ω] Φ[ο]ιβ[ά]μμων[ι]	—
47	<i>SB VI</i> 9137, 20	Πάπυρος	5ος αι. μ.Χ.	ἀγνωστὴ	Σαλαμίνιος	Ἀπόδος Σαλαμίν[ω]ρος (sic)	—
48	<i>I. Syringes</i> 1410, 1-4 ³¹	Επιγραφή	sine dato	Θῆβαι (Σύριγγες)	Ἰδάλιος	τὸ προσεκόνημα Δημήτριου καὶ Ἰδάλου (:) Ενεκάν- θου κτλ.	Πιθανῶς τὸ ὄνομα νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν κυπριακὴ πόλιν ³² .
49	<i>I. Delta</i> I τ. 1, σσ. 462-463 (= <i>SB III</i> 6247), 1-2	Επιγραφή	sine dato	Ψευαμόσις (Βερνί- κης νομός [δουτικὸ Δέλτα], σημερινὸ Kom Toukala)	Κιτιάς	Βούβαστι Διογένους καὶ Κιτιάς ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τέκνων. εὐχὴν.	Τὸ ὄνομα προέρχεται ἀπὸ τὴν πόλιν Κίτιον τῆς Κύπρου ³³ .

51. Σ. 343 τῆς ἐδόσης τοῦ J. Baillet.

52. Τὴν ἰδίαν ὑπόθεσιν διατυπώνει καὶ ὁ ἐκδότης: «... Ἰδάλιος rappelant la fameuse ville de l'île de Chypre ...».

53. Πβ. τὸ σγῶλο τοῦ ἐκδότη (σ. 463): «Plutôt qu'à un nom formé, par totacisme, sur κύτος, εὐς-ους (τὸ) "creux d'un navire, carène, coupe, boîte", c'est un nom formé sur le toponyme Κίτιον, ville de Chypre. La terminaison -ας est fréquente dans les noms de femmes. On trouve un hypocoristique comparable, Κίτιον, dans une épithape attique».

IV. ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΑ: ΤΑ ΜΕΤΡΑ «ΠΑΦΙΟΝ» ΚΑΙ «ΚΟΥΡΙΑΚΟΝ»

Α. ΤΟ ΜΕΤΡΟ «ΠΑΦΙΟΝ»

Πηγή	Φορέας γραφής	Χρονολογία	Προέλευση	Χοιρώ	Παρατηρήσεις
50	P.Cair.Zen. IV 59741, 1	μέσα 3ου αι. π.Χ.	Φιλαδέλφεια (Αρασιωτῆς νομός);	λοι(πά) τὰ Πάφια [- -]	Πβ. τη μνεία του Κουριακού μέτρου στον ίδιο πάπυρο.
51	P.Cair.Zen. IV 59741, 26-30	μέσα 3ου αι. π.Χ.	Φιλαδέλφεια (Αρασιωτῆς νομός);	Ἀπολλωνίδης δὲ φέρει κεχρονευκὺς μεῖζω ἄνκ Πάφια καὶ ἡμίτια καὶ Πάφια ωρβ ἥμικαδία]] στήμονες σταφυλῆ θβ κτλ.	Πβ. τη μνεία του Κουριακού μέτρου στον ίδιο πάπυρο.

Β. ΤΟ ΜΕΤΡΟ «ΚΟΥΡΙΑΚΟΝ»

Πηγή	Φορέας γραφής	Χρονολογία	Προέλευση	Χοιρώ	Παρατηρήσεις
52	P.Cair.Zen. IV 59680, 8-11	263-256 π.Χ. ⁵⁴	ακρεβῆς προέλευση ἀγνωστή	καὶ δέξους ὑπὲργεν Χῖα ια Θάσιον α Κουριακὸν α	Πβ. A. Calderini, <i>Dizionario</i> (ό.π. υποσ. 38 του κυρίου τμήματος του ἔθρου), τ. III, σ. 149.
53	P.Cair.Zen. IV 59741, 11-15	μέσα 3ου αι. π.Χ.	Φιλαδέλφεια (Αρασιωτῆς νομός);	(γίνονται) ἑὸς τοῦ τὰ διὰ [[Λαβώιτος εἰδῶσαι (l. ei- δένασι)]] [[καὶ]] τῶν Ἑρακλειδῶν ἁμαξῶν εἰδῶσαι (l. εἰδέναι) κερεῖ(αμα) (ἐξάγρα) [[Λοϛ]] Ἀψογ Χῖα [[φο]]-το ἡμίτια σ' Κουριακὰ τμ λάγρονοι με	Πβ. A. Calderini, <i>Dizionario</i> (ό.π. υποσ. 38 του κυρίου τμήματος του ἔθρου), τ. III, σ. 149 καὶ τη μνεία του Παφίου μέτρου στον ίδιο πάπυρο.
54	P.Cair.Zen. IV 59741, 16-22	μέσα 3ου αι. π.Χ.	Φιλαδέλφεια (Αρασιωτῆς νομός);	τὰ πάντα χωρὶς τῶν διὰ [[Λαβώιτος καὶ]] τῶν Ἑρακλειδῶν ἁμαξῶν καὶ τῶν ἡμετέρων [[... Κουριακὰ γν ρθ λάγρονοι με]]	Πβ. τη μνεία του Παφίου μέτρου στον ίδιο πάπυρο.

54. Για τη χρονολόγηση του παπύρου βλ. *P.Lugd.Bat.* XXI A, σ. 172.

